

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ШУМНА ЛАРИСА ПЕТРІВНА

УДК 349.3:364-787.2

**СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ФОРМА
СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

12.00.05 – трудове право;
право соціального забезпечення

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Харків – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі трудового права і права соціального забезпечення Чернігівського державного технологічного університету, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор
ЯРОШЕНКО Олег Миколайович,
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого, професор кафедри трудового
права.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ЗАНФІРОВА Тетяна Анатоліївна,
Класичний приватний університет, проректор з
перспективного розвитку;

доктор юридичних наук, доцент
МЕЛЬНИЧУК Наталія Олексіївна,
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, професор кафедри трудового права та
права соціального забезпечення;

доктор юридичних наук, доцент
МОСКАЛЕНКО Олена Вячеславівна,
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди, завідувач кафедри державно-
правових дисциплін та міжнародного права.

Захист відбудеться 22 грудня 2014 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.03 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розіслано 21 листопада 2014 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н. П. Матюхіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проголошення України у ст. 1 Основного Закону соціальною державою стало найважливішою політичною установкою, що зумовлює зміст і спрямованість її діяльності. Виникнувши в перебігу еволюції суспільних відносин як відповідь на зміну ролі людини, соціальна держава сама по собі стала важливим чинником соціальної політики. Проте нині мало підстав вважати, що Україна остаточно сформувалася як соціальна держава. Скоріше можна стверджувати, що вона лише стає на цей шлях. Нерозуміння природи соціальної держави, брак уявлень про її функції й механізми, неоднозначність підходів до понятійного апарату призводять до неадекватності політичних та економічних дій. У той же час загально визнано, що така держава має місце, тільки коли державна влада реально гарантує громадянам їх соціальні права. Головні напрямки соціальної політики, що мають провідне значення в житті суспільства в цілому й кожної окремої людини, закріплені в Конституції України. Вони передбачають забезпечення соціального захисту й соціальної справедливості, створення гідного рівня життя людей, наявність ефективного державного механізму реалізації соціальної політики.

Хоча у процесі проведення в Україні соціально-економічних реформ пріоритети постійно міняються, нинішня ситуація наочно продемонструвала зростання значущості соціального чинника, який поступово стає домінуючим серед інших детермінант розвитку соціуму. Це пов'язано з тим, що можливості економічного зростання за сучасних умов вирізняються таким чинником, як людський капітал, формування й розвиток якого багато в чому залежить від стану соціальної сфери. Проте існуюча в Україні система соціальної підтримки громадян не забезпечує належного захисту більшості населення: (а) не охопленими соціальними послугами залишаються значні його прошарки; (б) система надання послуг є недостатньо ефективною; (в) не ведеться системна робота із залучення до надання соціальних послуг громадських, благодійних і релігійних організацій; (г) бракує комплексного підходу до подолання людиною виникаючих складних життєвих ситуацій; (д) соціальні послуги задовольняють лише невідкладні потреби уразливих груп населення, та й вони не орієнтовані на запобігання виникненню складних життєвих обставин, не формують в осіб навичок реінтеграції в суспільство. Брак гнучкої й цілеспрямованої державної політики у сфері соціальної підтримки – одна з основних проблем поточного періоду. Колишня радянська система, побудована на зрівняльних принципах, виявила свою неефективність, однак і діюча не дозволяє справедливо перерозподіляти ресурси на користь тих громадян, які найбільше потребують допомоги з боку держави. Підтримка їм найчастіше надається за категоріальним принципом, незалежно від матеріального становища й потреб її одержувачів. По суті, заходи соціальної підтримки населення виконують функцію компенсації надлишкової соціальної нерівності. Тому важливо розуміти, які запити пред'являють громадяни до держави у сфері соціальної підтримки, а також якою мірою вони обґрунтовані.

Глибока криза вітчизняної системи соціальної підтримки, брак повноцінної законодавчої бази й одностайності вчених щодо численних проблем у сфері надання соціальних послуг обумовлюють актуальність пошуку нових, інноваційних підходів до розв'язання проблеми правового забезпечення населення. Реформування системи соціальних послуг слід здійснювати в напрямку підвищення їх якості, посилення адресності, підвищення ефективності й наближення до потреб їх отримувачів.

Теоретичним підґрунтям дисертаційної роботи послужили наукові праці таких учених-правознавців, як В. В. Андріїв, В. С. Андрєєв, Є. І. Астрахан, В. А. Ачаркан, Н. Б. Болотіна, В. Я. Бурак, М. О. Буянова, М. А. Вігдорчик, Т. З. Гарасимів, В. О. Гончаров, О. Д. Зайкін, Т. А. Занфірова, М. Л. Захаров, Р. І. Іванова, М. Л. Захарова, Н. О. Мельничук, О. Є. Мачульська, О. В. Москаленко, Т. О. Постовалова, С. М. Прилипко, В. Д. Роїк, С. М. Сивак, С. М. Синчук, І. М. Сирота, Б. І. Сташків, Е. Г. Тучкова, О. Г. Чутчева, О. М. Ярошенко та ін. Однак, незважаючи на їх вагомий здобуток, в Україні, як і в країнах близького зарубіжжя, немає жодної комплексної наукової роботи, присвяченої соціальній підтримці громадян як організаційно-правовій формі соціального забезпечення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає пріоритетним напрямкам розвитку науки й техніки на період до 2020 р., встановленим Законом України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», й узгоджена із цільовою комплексною програмою «Проблеми правового забезпечення інтересів суб'єктів трудового права та права соціального забезпечення в умовах реформування соціального законодавства», що є складником Програми пріоритетних напрямків з фундаментальних досліджень Чернігівського національного технологічного університету на 2010-2015 роки (номер державної реєстрації № 6110 U 012119), і затверджена вченою радою Чернігівського національного технологічного університету 26.12.2011 р. (протокол №10).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у визначенні юридичної природи соціальної підтримки населення як організаційно-правової форми соціального забезпечення, в комплексному порівняльно-правовому аналізі міжнародних і національних-правових стандартів у цій царині, в розробленні конкретних наукових рекомендацій і внесенні практичних пропозицій з удосконалення нормативно-правового забезпечення і правозастосовної практики для посилення захисту конституційних прав громадян на соціальний захист і достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, забезпечення поваги до кожної людини та її гідності, а також для досягнення толерантності й гуманізму в досліджуваній сфері.

Для досягнення окресленої мети поставлені такі дослідницькі завдання:

- охарактеризувати державу як суб'єкта права соціального забезпечення й установити її взаємовідносини з іншими суб'єктами цієї галузі права;
- опрацювати сучасний стан наукового розроблення проблеми соціальної держави і прав людини;

- показати роль соціальної держави в реалізації конституційного права людини на соціальний захист;
- висвітлити зміст і призначення соціальної функції держави;
- співвіднести економічну й соціальну функції держави за сучасних умов;
- спрогнозувати подальший розвиток соціальної функції держави;
- з'ясувати місце соціальної політики в системі засобів виконання соціальної функції держави;
- окреслити способи реалізації соціальної політики держави;
- провести періодизацію становлення й розвитку соціально-забезпечувальної функції в Україні;
- систематизувати організаційно-правові форми соціального забезпечення;
- перелічити суттєві ознаки правової конструкції «соціальна підтримка», сформулювати її дефініцію;
- розкрити співвідношення соціальної підтримки з іншими організаційно-правовими формами соціального забезпечення;
- назвати загальну мету соціальної підтримки;
- навести характеристику основних функцій соціальної підтримки;
- виявити міжнародно-правові стандарти соціальної підтримки;
- виокремити основні цілі державної політики щодо реалізації міжнародно-правових стандартів соціальної підтримки;
- визначити принципи соціальної підтримки в Україні й розкрити їх зміст;
- проаналізувати сучасний стан нормативно-правового регулювання надання соціальної підтримки в Україні;
- сформулювати й обґрунтувати основні напрямки вдосконалення правового забезпечення надання соціальної підтримки в Україні.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають під час реалізації особами, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самотійно їх подолати, свого конституційного права на соціальну підтримку.

Предметом дослідження послужила соціальна підтримка як організаційно-правова форма соціального забезпечення в умовах реформування соціальної сфери в Україні.

Методи дослідження. Відповідно до мети і задач дисертаційного дослідження використано загальні і спеціальні методи наукового пізнання правових явищ, що забезпечило об'єктивність, усебічність і повноту отриманих результатів. Діалектичний метод сприяв розгляду соціальної підтримки як складноструктурованого явища, що перебуває в постійному розвитку і взаємодії з іншими організаційно-правовими формами соціального забезпечення. Застосування логіко-семантичного методу поглибило понятійний апарат науки права соціального забезпечення: запропоновано дефініції понять «соціальна функція держави», «соціальна політика», «соціальна підтримка», «функції соціальної підтримки», «міжнародно-правові стандарти соціальної підтримки», «принципи соціальної підтримки» та ін. Метод класифікації став у нагоді при характеристиці видового розмаїття соціальних послуг. Формально-юридичний послужив універсальним способом аргументації наукових

висновків. Оперування історико-правовим методом дозволило окреслити основні періоди генези державної соціально-забезпечувальної функції в Україні. Порівняльний задіяно для аналізу співвідношення міжнародно-правових стандартів соціальної підтримки й національної законодавчої та правозастосовної практики в цій царині. Соціологічний метод допоміг виявити проблеми, що суттєво впливають на ефективність соціальної підтримки в Україні. Прогностичний метод знайшов своє відбиття при спробах спрогнозувати шляхи подальшого розвитку соціальної підтримки в Україні і сконструювати пропозиції з удосконалення чинного законодавства.

Основні положення й висновки, сформульовані в дисертації, ґрунтуються на аналізі чинного національного законодавства, практики його застосування, на нормативно-правових актах зарубіжних країн і на загальновизнаних міжнародних стандартах.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що подана на захист дисертація є першим у вітчизняній науці права соціального забезпечення самостійним завершеним системним науковим дослідженням теоретичних і практичних проблем соціальної підтримки як однієї з основних організаційно-правових форм соціального забезпечення, розглянутих з позицій діалектичного розвитку соціальної держави, в якому окреслено сучасні тенденції розвитку правового регламентування цієї сфери як в Україні, так і в зарубіжних державах, а також напрацьовано інноваційні шляхи вдосконалення національного законодавства.

Відповідно до поставленої мети й завдань дисертаційної роботи на захист виносяться нижченаведені наукові висновки й положення.

Уперше:

- виокремлено й розглянуто з позицій доктрини права соціального забезпечення основні способи реалізації соціальної політики – державні соціальні стандарти й нормативи, соціальні програми й соціальні заходи;

- доведено необхідність розроблення і прийняття Закону «Про засади державної соціальної політики», запропоновано його структуру і сформульовано пропозиції щодо змістовного наповнення цього нормативно-правового акта;

- проведено періодизацію становлення й розвитку соціально-забезпечувальної функції держави в Україні;

- запропоновано систему організаційно-правових форм соціального забезпечення, яка охоплює: (1) державне соціальне забезпечення: (а) соціальне забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України, за якого види, умови, норми й порядок такого забезпечення, а також коло осіб, які мають право на нього, встановлюються виключно законами України, а обсяги фінансування щорічно визначаються в Держбюджеті України; (б) соціальна підтримка, що становить собою систему соціального забезпечення осіб (які перебувають у скрутних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати) за рахунок коштів Державного й місцевих бюджетів; (в) соціальні пільги й субсидії; (2) недержавне соціальне забезпечення: (а) добровільне соціальне страхування; (б) недержавне пенсійне забезпечення; (в) забезпечення

за рахунок коштів юридичних і фізичних осіб; (3) змішане (партнерське) соціальне забезпечення – загальнообов’язкове соціальне страхування;

- соціальна підтримка трактується як організаційно-правова форма соціального забезпечення, що полягає в повному або частковому поновленні у фізичних осіб або окремих соціальних груп, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самотійно їх подолати, здатності піклуватися про своє особисте життя і брати участь у суспільному житті шляхом безоплатного надання іншим громадянам соціальних послуг і матеріальної допомоги в передбачених законодавством формах;

- опрацьовано сутність і зміст соціальних пілг і субсидій як самотійних організаційно-правових форм соціального забезпечення;

- здійснено класифікацію функцій соціальної підтримки на (а) сутнісно-діяльнісні (захисна, економічна, реабілітаційна й адаптаційна) й (б) попереджувально-гуманістичні (ідеологічна, профілактична й патронажна);

- аргументується, що надання оплатних соціальних послуг є одним з видів цивільно-правового договору, а безоплатне соціальне обслуговування має місце в рамках соціальної підтримки;

- обстоюється позиція щодо виокремлення таких принципів соціальної підтримки, як загальність, гуманність і поважливе ставлення до осіб, які отримують соціальну підтримку, законність, доступність, справедливість, рівність в отриманні соціальної підтримки, добровільність, адресність, своєчасність, комплексність, конфіденційність інформації особистого характеру, що стосується отримувача соціальної підтримки, залучення отримувача послуг до розв’язання власних проблем; пріоритетність попередження виникнення складних життєвих обставин, відповідальність за надану соціальну підтримку;

- доведено необхідність розроблення і прийняття Кодексу соціального обслуговування населення України, запропоновано структуру і сформульовано пропозиції щодо змістовного наповнення цього нормативно-правового акта;

- детально вивчено проблему соціальної підтримки осіб, які відбували покарання у виді обмеження або позбавлення волі;

- міжнародно-правові стандарти соціальної підтримки розглянуті як комплекс визнаних світовим співтовариством тривалої дії добровільно взятих зобов’язань держав у сфері соціальної підтримки, які знайшли закріплення в міжнародних актах, увібрали в себе найвищі досягнення людства в цій царині і які визначають зміст, обсяг і суб’єктів отримання соціальної підтримки, а також порядок та умови її реалізації, щодо виконання яких можливе застосування заходів міжнародного впливу й контролю;

- визначено основні міжнародно-правові стандарти соціальної підтримки й розкрито їх зміст;

- сформульовано й обґрунтовано систему основних цілей державної політики України щодо реалізації міжнародно-правових стандартів соціальної підтримки.

Удосконалено:

– твердження, що право соціального забезпечення належить до публічного, яке в сучасних умовах набуває деяких ознак права приватного, а саме: (а) спрямованість на захист інтересів окремої особи, а не всього суспільства, (б) поширення договірною способом правового регулювання відносин і (в) формування системи недержавного соціального забезпечення;

– розуміння того, що держава є специфічним суб'єктом права соціального забезпечення;

– трактування соціальної функції держави у вузькому й широкому значеннях;

– усвідомлення загальної мети соціальної підтримки, що полягає в повному або частковому поновленні у фізичних осіб або окремих соціальних груп здатності піклуватися про себе особисто і брати участь у суспільному житті;

Дістали подальшого розвитку:

– розуміння генези соціальної держави і змісту її суттєвих ознак;

– висновок, що організаційно-правову форму соціального забезпечення треба розглядати як законодавчо передбачений спосіб організації здійснення права громадян на соціальне забезпечення, що має спеціальні завдання, зумовлений соціальними ризиками й видами забезпечення, колом суб'єктів, які їх отримують і які їх надають, а також джерелами й порядком формування відповідних коштів;

– твердження, що функціями соціальної підтримки є законодавчо закріплені, відносно самостійні, взаємопов'язані й історично зумовлені основні напрямки впливу, в яких виявляється природа цієї організаційно-правової форми соціального забезпечення й завдяки яким реалізується її призначення в суспільстві й державі.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані в цій науковій роботі положення, узагальнення, висновки й рекомендації сприяють розв'язанню теоретико-прикладних проблем забезпечення прав громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, на соціальну підтримку. Дисертаційні дослідження можуть бути використані:

– у правотворчості – у процесі підготовки проектів нових законодавчих актів (Кодексу соціального обслуговування населення України, Закону «Про засади державної соціальної політики») й удосконалення чинних Законів України («Про соціальні послуги», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про волонтерську діяльність», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк»), а також підзаконних нормативно-правових актів, прийнятих на їх розвиток;

– у правозастосуванні – при використанні рекомендацій і пропозицій у практичній роботі центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суддів, державних і комунальних закладів та установ,

що надають соціальні послуги, громадських, благодійних і релігійних організацій, а також фізичних осіб, діяльність яких пов'язана з наданням соціальних послуг;

– у науково-дослідницькій роботі – для подальших загальних і спеціальних наукових досліджень теоретичних і практичних проблем реалізації громадянами своїх конституційних прав на соціальний захист і достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї;

– у навчальному процесі – при вивченні у вищих і спеціальних юридичних освітніх закладах таких навчальних дисциплін, як «Право соціального забезпечення в Україні», «Міжнародні соціальні стандарти», «Соціальне обслуговування», при підготовці підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, а також у науково-дослідницькій роботі студентів таких закладів.

Апробація результатів дисертації. Висновки і пропозиції, отримані за результатами проведеного дослідження, були обговорені й підтримані кафедрою трудового права і права соціального забезпечення Чернігівського державного технологічного університету.

Основні теоретичні напрацювання і прикладні рекомендації цього наукового рукопису оприлюднені в тезах доповідей і наукових повідомлень на міжнародних і регіональних науково-теоретичних і науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення» (м. Харків, 2011 р.); «Проект Інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері» (м. Харків, 2011 р.), «Актуальні проблеми надання юридичної допомоги в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Харків, 2011 р.), «Шляхи формування національної інноваційної системи та удосконалення інноваційного законодавства» (м. Харків, 2011 р.), «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 2012 р.), «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 2012 р.), «Трудове право в контексті розбудови громадянського суспільства» (м. Путивль, 2012 р.), «Розвиток законодавства про працю і соціальне забезпечення: здобутки і проблеми» (м. Харків, 2012 р.), «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права» (м. Одеса, 2012 р.), «Актуальні питання інтелектуальної власності та інноваційного розвитку» (м. Харків, 2012 р.), «Протиправна поведінка: погляд крізь призму юридичної науки» (м. Ніжин, 2012 р.), «Правове забезпечення соціальної сфери» (м. Одеса, 2013 р.), «Трудове законодавство: шляхи реформування» (м. Харків, 2013 р.), «Захист прав людини – європейський вимір України» (м. Севастополь, 2013 р.), «Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід» (м. Луганськ, 2013 р.), а також на засіданні науково-практичного «круглого столу» «Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення» (м. Запоріжжя, 2012 р.).

Публікації. Визначальні теоретико-прикладні положення й результати дослідження знайшли відбиття в індивідуальній монографії «Право на соціальну підтримку і гарантії його реалізації в умовах ринкової економіки», у 22-х наукових статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях України та

зарубіжних країн, а також тез 16-ти доповідей і наукових повідомлень, оприлюднених на вказаних конференціях.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, 4-х розділів, що включають 12 підрозділів, висновків і списку використаних джерел (529 найменувань). Загальний обсяг дисертації становить 455 сторінок, з них 402 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтована актуальність теми дисертації, з'ясовано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, окреслені її мета й задачі, об'єкт і предмет, характеризується методологічне підґрунтя, аргументуються наукова новизна і практичне значення одержаних результатів проведеного дослідження, наводиться інформація про їх апробації, про публікації, визначаються структура й обсяг дисертаційної роботи.

Розділ 1. «Соціально-правовий вимір сучасної держави» об'єднує 3 підрозділи.

У підрозділі 1.1. *«Соціальна держава – втілення ідеї соціальної справедливості»* доводиться, що держава є специфічним суб'єктом права соціального забезпечення, особливості якої полягають у тому, що вона поєднує в собі політичне й економічне керівництво, владу суверена і власника., Визначаючи самостійно порядок, форми й характер реалізації належних їй прав, держава діє в інтересах суспільства, тобто в інтересах публічних. Спроби розгляду державних органів як самостійних суб'єктів права пов'язані з їх активністю в цивільно-правовій сфері. Проте наявність у правовій державі ситуації, за якої ці органи функціонують як повністю самостійні правові суб'єкти в умовах самоусунення держави від виконання своїх функцій як єдиного суб'єкта, вважаємо недопустимим. Формування державного органу, визнання за ним певної компетенції, наділення матеріально-фінансовими, трудовими та іншими ресурсами, подальша його ліквідація в разі невиконання ним покладених на нього функцій, звичайно, знімає з держави певну частину відповідальності за нанесення шкоди суб'єктам, залежним від цього органу. Проте такі приклади не повинні бути систематичними. Створення низки центрів державної правосуб'єктності не сприяє стабільності ні в економіці, ні в політиці, ні в соціальній сфері. Ось чому визнання держави єдиним правовим суб'єктом зі складним механізмом функціонування, що включає так звані правосуб'єктні державні органи, лише сприятиме розвитку сильної держави. Державний орган має можливість брати участь у правових відносинах як представник держави. Водночас він взаємодіє з іншими державними органами в рамках своєї компетенції.

Держава сьогодення виступає соціальним арбітром, органом керівництва загальними справами, організатором багатьох важливих заходів, без здійснення яких неможливе функціонування сучасного соціуму. Виникнення соціальної держави – об'єктивна закономірність державного розвитку, своєрідна реакція на новітні процеси суспільної еволюції, пов'язаної з проблемами людського

буття в умовах вільної ринкової економіки. Стержнем цих проблем виступають взаємовідносини держави й особистості. Соціальна орієнтація економіки виявляється насамперед у підпорядкуванні виробництва споживачеві, в задоволенні соціальних потреб населення й у стимулюванні останніх. Окрім того, вона передбачає необхідний перерозподіл доходів між більш забезпеченими й менш забезпеченими верствами населення, нагромадження в бюджетах різних рівнів та в інших фондах коштів для надання йому соціальних послуг і соціальних гарантій.

У конструкції «соціальна держава» термін «соціальна» характеризує саму сутність держави, свідчить про поглиблений зміст зв'язків держави й суспільства, держави й людини, засвідчує реальний і правовий статус людини і громадянина. Соціальній державі має бути притаманний принципово новий підхід до системи соціальних прав людини порівняно з правами політичними, оскільки соціальні права – це якісно новий за своїм змістом і спрямованістю вид прав та свобод людини і громадянина. У соціальній державі її обов'язки охоплюють не лише забезпечення внутрішнього порядку й зовнішньої безпеки, а й відповідальність за добробут громадян. Така держава покликана втілювати ідеї партнерства, добробуту, єднання, громадянської злагоди й національного миру, намагатися забезпечувати кожному громадянину гідні умови життєдіяльності, соціальну захищеність, участь в управлінні виробництвом, а в ідеалі – однакові життєві можливості для реалізації особистості в соціумі. Її діяльність спрямована на загальне благо, утвердження в суспільстві соціальної справедливості. Ця держава згладжує майнову та іншу соціальну нерівність, допомагає знедоленим, турбується про надання кожному роботи чи іншого джерела існування, про збереження миру в суспільстві, формування сприятливого для індивіда життєвого середовища.

У підрозділі 1.2. «Зміст і призначення соціальної функції держави» авторка виходить з того, що соціальна функція не лише присутня в тій чи іншій формі на всіх етапах розвитку держави, а й з кожним етапом наростає як її вплив, так і її обсяг. Більше того, за сучасних умов соціальні функції держави стають домінуючими. Усе наведене дозволяє зробити висновок, що еволюція соціальної держави є також еволюцією її соціальних функцій.

Правильною вбачається думка про існування широкого й вузького розуміння категорії «соціальна функція держави». Соціальна функція в широкому значенні становить собою основний напрямок діяльності держави, покликаний гарантувати соціальне забезпечення, охорону здоров'я й нормальні умови життя для всього населення, а передусім для передбаченої законодавством певної категорії осіб. Ця функція пов'язана з виділенням необхідних коштів на освіту, відпочинок, будівництво доріг, житла, роботу транспорту і зв'язку тощо. Інакше кажучи, вся державна діяльність у соціальній сфері є її соціальною функцією. Отже, соціальна діяльність держави є і її соціальною політикою, і соціальною функцією. Соціальна функція у вузькому розумінні – це функція соціального захисту, тобто напрямок діяльності держави, пов'язаний із соціальним забезпеченням громадян (формами соціального забезпечення є соціальне страхування, в тому числі й пенсійне, і

соціальна допомога), а також з гарантуванням достатнього життєвого рівня для людини і членів її сім'ї. Вища мета соціальної держави досягається через виконання соціальної функції, покликаної усунути або пом'якшити можливе соціальне напруження в суспільстві, вирівняти соціальне становище людей, розвивати всі галузі соціальної сфери. Виникнення й розвиток соціальних функцій характеризується подвійним процесом: з одного боку, збільшується їх обсяг, виникають нові, а з другого – відбувається включення соціального компоненту у складні функціональні системи, в результаті чого має місце так звана «соціалізація» інших функцій держави.

У підрозділі 1.3. «Соціальна політика в системі засобів реалізації соціальної функції держави» стверджується, що соціальна політика є складним і багатогранним соціальним процесом. Вважаємо за доцільне виокремлювати широке й вузьке тлумачення цього явища. Соціальна політика у вузькому значенні – це сукупність конкретних заходів, спрямованих на життєзабезпечення населення, в широкому – система взаємовідносин і взаємодії між соціальними групами і прошарками суспільства, в центрі яких і головні кінцеві цілі яких – людина, її добробут, соціальний захист, життєзабезпечення й соціальна безпека населення в цілому. Якщо метою соціальної політики вважати досягнення соціальної ефективності, то в широкому розумінні соціальна політика може розглядатися як система способів задоволення соціальних потреб, а у вузькому – як зведений до вирішення протиріч у соціальній сфері інструмент, що пом'якшує негативні наслідки індивідуальної й соціальної нерівності. Лише за одним-двома показниками і критеріями (хай і дуже важливими) проблематично давати реальну й вичерпну оцінку стану соціальної політики. До суттєвих ознак соціальної політики належать: об'єктивність, багатосуб'єктність, багатооб'єктність, солідарність, субсидування й зумовленість рівнем суспільного розвитку.

Соціальна політика реалізується через (а) державні соціальні стандарти й нормативи, (б) соціальні програми й (в) соціальні заходи.

Державний соціальний стандарт, з одного боку, є цільовим орієнтиром, на досягнення якого спрямована соціальна політика, з другого – засобом, за допомогою якого може розраховуватись обсяг матеріально-фінансових ресурсів, потрібних для досягнення певного рівня забезпеченості і для задоволення потреб населення. Отже, стандарт – це свого роду планка в задоволенні соціальних потреб людини, яку держава не повинна опускати. Існуюча сьогодні система державних соціальних стандартів не є цілісною, вона доволі далека від сучасних економічних реалій і застосовується без урахування фінансових можливостей держави.

Конкретна соціальна програма охоплює систему заходів, спрямованих на вирішення відповідної соціальної проблеми. У ній визначаються необхідні параметри й нормативи, що регулюють різноманітні явища соціального життя в соціумі. Соціальна програма містить указівку на її мету, шляхи і способи розв'язання проблем, завдання й заходи, на очікувані результати, ефективність програми, на обсяги і джерела фінансування. Кожна з програм має власний паспорт, що містить інформацію про те, коли затверджена й схвалена концепція

програми, хто є її керівником і державним замовником, хто є виконавцями її заходів, який строк її виконання, прогностичні обсяги і джерела фінансування програми. Цей соціальний захід становить собою, так би мовити, одномоментне вирішення тих чи інших соціальних питань і погашається разовим виконанням.

З метою створення умов для соціального розвитку людини, підвищення добробуту населення, заохочення його прагнення до соціального прогресу, забезпечення права кожного на достатній життєвий рівень, а також підвищення ефективності соціальної політики на підставі раціонального використання наявних фінансових і матеріальних ресурсів вважаємо за необхідне розробити і прийняти рамковий Закон «Про засади державної соціальної політики». Окреслюється структура і вносяться рекомендації щодо змістовного наповнення цього законодавчого акта.

Розділ 2. «Історико-правова генеза соціально-забезпечувальної функції держави в Україні» містить 2 підрозділи.

У підрозділі 2.1. «Значення і зміст соціально-забезпечувальної функції держави у князівсько-царську добу» вказується, що історія правового регламентування соціально-забезпечувальної функції держави в князівсько-царську добу включає нижченаведені періоди.

1-й (до 1612 р.) – зародження соціальної функції держави. Норми, що впорядковували надання соціальної допомоги потребуючим її особам, тривалий час залишаються у сфері звичаєвого права й моралі. У Х ст. поступово виокремлюються 2 основні різновиди соціального захисту – княже опікування й монастирсько-церковне піклування. Має місце «сліпа» роздача милостині, за якої будь-якого з'ясування кола потребуючих її осіб не лише не провадилось, а навіть заборонялось. Багато століть поспіль церква була тим громадським інститутом, який володів найбільш ефективними, досконалими й масовими механізмами надання соціальної допомоги. При церквах і монастирях влаштовуються келії для жебраків, церковні діячі не лише роздають милостиню й закликають своїх прихожан до подібних дій, а й організують збирання пожертвувань на користь знедолених, засновують богадільні, які дають притулок для багатьох з них. Ідея про громадське піклування як окрему сферу державного управління вперше виникає в рішеннях Стоглавого Собору 1551 р. Хоча піклування про бідних, як і раніше, залишалось справою суспільства в особі священників і виборних цілувальників, у той же час визнається потреба впорядкувати цей процес заходами, що перебувають у розпорядженні держави, в тому числі й нормативними. Уперше знедолені поділяються на категорії, для кожної з яких устанавлюються особливі соціальні заходи.

2-й (1613 – 1860 рр.) – соціальна функція держави в умовах феодалізму. Соціальне піклування зосереджується в державних закладах за активної участі церкви. Середина XVIII ст. характеризується створенням мережі спеціальних соціальних установ під назвою «Прикази громадського піклування». На них покладался обов'язок організовувати й утримувати народні школи, сирітські будинки, лікарні, аптеки, робочі будинки, гамівні будинки. Як первинний капітал кошти на це спочатку виділялися з державної казни, а в 1785 р. була узаконена вимога до міст про відрахування на ці потреби частини коштів зі

своїх доходів. Проводиться систематизація розрізнених соціальних заходів залежно від характеру нужди осіб, які їх потребують: (а) хто не в змозі своєю працею добути на проживання; (б) хто внаслідок сирітства або хвороби впав у нужду, але може працювати; (в) хто може працювати, але побирається через лінощі й негативну поведінку; (г) хто з випадкових обставин упав у крайню нужду. Запобігання убогості розглядається як кращий засіб боротьби із соціальними негараздами. Визначено форми організованої допомоги суспільства, статус і повноваження органів піклування, необхідні для їх розвитку кошти, вживаються кроки для впорядкування приватної добродійності.

Важливим засобом соціальної підтримки стає допомога, що надається в рамках общини. Кругова порука, як невід'ємний атрибут останньої, передбачала не лише можливість заможніших родичів брати участь у виконанні майнових зобов'язань замість бідних членів общини, а й її обов'язок піклуватися про них. Допомога надавалася тільки тим, хто постійно знаходився в общині або провів у ній значну частину працездатного віку, й залежала від фінансових можливостей общини, організації керівництва й чисельності злидарів. У середині XIX ст. законодавчо закріплюється обов'язок общини надавати общинникові будь-які види допомоги у всіх випадках нужди, навіть короткочасної.

3-й (1861 – 1916 рр.) – соціальна функція держави в умовах капіталізму. Соціальна підтримка здійснюється переважно державою та її органами. Держава прагне перетворити надання допомоги на регулярно здійснюваний процес, у фінансуванні якого бере участь усе більша частина суспільства. Поглиблюється спеціалізація соціальних закладів.

У результаті земської реформи 1864 р. повноваження приказів громадського піклування передаються земським установам, організованим за становим принципом. На них покладаються 2 основні групи обов'язків: (а) виплачувати одноразові допомоги потерпілим від повеней та інших стихійних лих, від неврожаїв, пожеж, сім'ям нижніх чинів запасу в разі призову годувальників в армію, селянам на переселення в інші місцевості, стипендії на навчання дітей з бідних сімей і (б) брати участь у фінансуванні будинків і колоній для божевільних і малолітніх злочинців, притулків для підкидишів, будівництва шкіл і благодійних закладів. Крім того, земства вели профілактичну роботу з попередження бідності, відкривали тимчасові притулки для переселенців, безкоштовні їдальні, бюро й контори з працевлаштування, займались організацією громадських робіт. Вагома роль у соціальній підтримці відводиться різноманітним професійним об'єднанням.

Послаблюється юридична відповідальність за убогість, яка, у свою чергу, прирівнюється до марнотратства, пияцтва, брехні. Якщо раніше можливою була навіть кримінальна відповідальність, то в цей час тих, хто просить милостиню, почали використовувати на громадських роботах, а нездатних працювати спочатку брали під варту, а потім віддавали родичам або відсилали в богоугодні заклади.

У підрозділі 2.2. «Значення і зміст соціально-забезпечувальної функції держави за радянських часів» аргументовано, що становлення й розвиток правового регулювання соціально-забезпечувальної функції держави за радянських часів включає відповідні періоди.

1-й (1917 – 1920 рр.) – поява радянського типу соціальної функції держави. З установами Радянської влади держава бере на себе всю повноту соціальної функції, поступово стаючи єдиним суб'єктом соціальної політики. Наркомат державного піклування, створений 29 жовтня 1917 р., уже 26 квітня 1918 р. перейменовується в Наркомат соціального забезпечення, бо колишня назва визнана не відповідаючою соціалістичному розумінню завдань соціального забезпечення, є пережитком розуміння соціальної допомоги як милостині і благодійності. Запроваджено цілісну вертикально-інтегровану систему соціального захисту з розподілом на місцевому рівні на органи центральні, губернські й повітові. На це відомство покладені: (а) соціальне забезпечення трудящих у всіх випадках непрацездатності, (б) охорона материнства й дитинства, (в) піклування про інвалідів, осіб похилого віку й неповнолітніх. Приватні благодійні товариства й установи ліквідовано. Марксистське розуміння соціальних проблем як результату соціальної нерівності і принцип самодіяльності має вилились у прагнення здолати труднощі шляхом мобілізації суспільних ресурсів. Установлення трудової повинності зумовлює реорганізацію системи соціальних ризиків і способів захисту від них. Соціальне страхування з часом трансформується в соціальне забезпечення: вважається, що перше – елемент буржуазного права, а друге – стадія повного комуністичного забезпечення.

З осені 1918 р. соціальна допомога потребуючим особам набуває системності, значно розширюється її видова різноманітність. Забезпечення поширюється на випадки: а) надання всіх видів лікувальної, лікарської та іншої допомоги, в тому числі при народженні дитини; б) тимчасової втрати коштів для існування внаслідок непрацездатності незалежно від причини, що її викликала; в) постійної втрати коштів для існування внаслідок непрацездатності, викликаній каліцтвом, хворобою, старістю та ін.; г) втрати коштів для існування внаслідок безробіття, що настало не з вини працездатної особи. Адресати соціальної підтримки визначаються за класовим підходом. Допомога надавалась у першу чергу сім'ям червоноармійців, жертвам контрреволюції, колишнім політичним в'язням, політичним емігрантам і біженцям, радянським працівникам і сім'ям означених вище осіб.

2-й (1921 – 1932 рр.) – зміцнення соціальної функції держави. Відновлюється соціальне страхування осіб, зайнятих найманою працею, в державних, кооперативних, громадських, концесійних, орендних і приватних підприємствах, установах і господарствах, яке поширюється на всі випадки тимчасової й постійної втрати працездатності, безробіття, а також у разі смерті. Мотивувалося це тим, що в нових умовах держава не є єдиним власником, отже, не повинна нести весь тягар соціального забезпечення працівників. Органи соціального страхування починають опікуватися санаторно-курортним лікуванням і будинками відпочинку.

Поруч з робітниками і службовцями, соціальну підтримку держави отримували тільки селяни, які були учасниками війни, інваліди й жертви терору військового часу і які не були забезпечені такою підтримкою в рамках селянської взаємодопомоги. Ця підтримка здійснювалась у виді допомог, позик, оранки полів, збирання врожаю, фінансової підтримки шкіл, лікарень, інвалідних будинків, забезпечення їх паливом тощо. Пізніше на цьому підґрунті виникає система селянських товариств взаємодопомоги. Вони будують свою роботу в напрямку як громадської самопомоги сільського населення (організація громадських заорювань, поліпшення побуту селянства, створення й підтримка загальнокорисних установ, інвалідних будинків, шкіл, ясел, лікарень, дитячих садочків та ін.), так і організації одноосібної допомоги потребуючим особам, яка могла бути грошовою, натуральною, трудовою і правовою й мати поворотний або безповоротний характер. Особлива увага держава приділяє соціальним пільгам і перевагам для військовослужбовців та їх сімей.

Реабілітація інвалідів має місце через громадські організації, що знаходилися під контролем держави. Працевлаштування інвалідів стало важливою функцією відділів соціального забезпечення. Вводиться нова класифікація інвалідності, заснована на критерії «можливості – неможливості» людини здійснювати трудову діяльність і самозабезпечення. Продовжує діяти класовий підхід при визначенні адресатів соціальної підтримки.

3-й (1933 – 1955 рр.) – централізація соціальної функції держави. У Конституції УРСР 1937 р. вперше закріплено право громадян на матеріальне забезпечення у старості, а також у разі хвороби і втрати працездатності. Це право гарантується соціальним страхуванням робітників і службовців за рахунок держави, безплатною медичною допомогою трудящим, наданням у їх користування широкої мережі курортів.

Соціальні функції держави стали полягати в управлінні такими сферами, як (а) регулювання трудової діяльності та її умов, (б) оплата праці, (в) нормування праці, (г) охорона праці й техніка безпеки, (д) діяльність установ соціального забезпечення, (е) організація матеріально-побутового, культурного, лікувально-оздоровчого й санаторно-курортного обслуговування, (є) пенсійне забезпечення, (ж) соціальне страхування, (з) мережа кас громадської взаємодопомоги, (и) охорона здоров'я, освіта й культура.

У цей період соціальне страхування передається в управління профспілок. Із 1938 р. бюджет соціального страхування є одним зі складників Державного бюджету СРСР.

Зі створенням колгоспів потреба в соціальній підтримці з боку селянських товариств взаємодопомоги відпала, позаяк створюються каси взаємодопомоги колгоспникам. Колгоспам надавалося право засновувати будинки для людей похилого віку, надавати фінансову й натуральну допомогу при хворобі, каліцтві, вагітності, працевлаштувати інвалідів. У цей час відбувається процес створення спеціальних фондів для надання підтримки колгоспникам, дітям-сиротам, для утримання дитячих ясел. На колгоспи покладається обов'язок соціальної підтримки непрацездатних їх членів.

У воєнні й перші повоєнні роки головну увагу держава спрямувала на організацію соціальної підтримки військовослужбовців та їх сімей. У період післявоєнного відновлення народного господарства з метою якнайшвидшого підйому промисловості спеціальними указами була введена підвищена соціальна підтримка працівників металургійної, вугільної, будівельної, хімічної й низки інших провідних галузей.

Розглядуваний історичний період продемонстрував, що тоталітарна влада широко оперує соціальною політикою як інструментом регулювання поведінки окремої людини й соціальних груп. Влада заінтересована в удосконаленні соціальних способів задоволення потреб людей і розширення сфери їх використання. Якщо для розвинених країн виникнення соціальної держави пов'язано зі зміною ролі людини на виробництві, появою особистого чинника й у цілому зміною відносин «держава – суспільство» на відносини «держава – особа», то індустріальний розвиток СРСР пішов шляхом екстенсивного розвитку при заміщенні відповідальності особистої на колективну. Інакше кажучи, стимули будівництва соціальної держави не мали об'єктивної природи, а зумовлювались ідеологічними установками. Незважаючи на те, що в СРСР соціальні цілі, віддзеркалені в ідеології, вперше стали державними, сама ж держава не мала об'єктивних організаційно-економічних передумов для їх реалізації в необхідному обсязі.

4-й (1956 – 1990 рр.) – соціальна функція держави в умовах командно-адміністративної системи. Конституція УРСР 1978 р. закріпила право громадян на матеріальне забезпечення у старості, в разі хвороби, повної або часткової втрати працездатності і втрати годувальника. Це право гарантувалося: а) соціальним страхуванням робітників, службовців і колгоспників, допомогою по тимчасовій непрацездатності; б) виплатою за рахунок держави й колгоспів пенсій за віком, інвалідністю й у зв'язку із втратою годувальника; в) працевлаштуванням громадян, які частково втратили працездатність; г) піклуванням про громадян похилого віку і про інвалідів; д) іншими формами соціального забезпечення.

Базовими принципами радянського соціального забезпечення були загальність, безоплатність і рівність доступу для громадян, різноманіття форм обслуговування населення. У спеціальне законодавство включаються численні норми щодо соціальної підтримки окремих категорій населення (матерів, дітей, інвалідів, учасників та інвалідів Вітчизняної війни, сімей загиблих військовослужбовців, осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та ін.). Значна увага приділяється утриманню й обслуговуванню інвалідів, людей похилого віку й дітей в установах соціального забезпечення. Виробничим об'єднанням (підприємствам) дозволено створювати будинки-інтернати для ветеранів праці.

Розділ 3. «Соціальна підтримка як складова системи організаційно-правових форм соціального забезпечення» містить 4 підрозділи.

У підрозділі 3.1. «Організаційно-правові форми соціального забезпечення» дисертантка виходить з того, що багатоманіття видів соціальних ризиків, які неоднаковою мірою уражають різні групи населення, зумовлює й існування

різних організаційно-правових форм захисту від них. У рамках таких форм реалізується право кожного на соціальне забезпечення. Хибне уявлення про організаційно-правові форми останнього призводить до невизначеності сфери їх дії, до розгляду відповідної проблематики тільки з позицій установалення тих чи інших видів такого забезпечення і створює помилкові орієнтири стосовно напрямків прийняття нового й удосконалення чинного законодавства у відповідній царині. Механізм надання соціального забезпечення становить собою єдність форми і змісту. Зміст немислимий поза формою, в якій він виражається. Він є тим, що наповнює форму, з чого вона здійснюється. Сам же зміст не є безформним, а форма одночасно міститься в самому змісті і є чимось зовнішнім йому.

Доречним вважаємо виокремлення таких суттєвих ознак конструкції «організаційно-правова форма соціального забезпечення»: (а) вона передбачена чинним законодавством, (б) має спеціальні завдання, (в) є способом організації реалізації права громадян на соціальне забезпечення, (г) зумовлена соціальними ризиками, видами забезпечення, колом суб'єктів, які його отримують і які його надають, а також джерелами й порядком формування відповідних коштів.

Дотримуємося позиції, що організаційно-правовими формами соціального забезпечення є: (1) державне соціальне забезпечення, що охоплює: (а) соціальне забезпечення за рахунок коштів Держбюджету України, за якого види, умови, норми й порядок такого забезпечення, а також коло осіб, які мають право на нього, встановлюються виключно законами України, а обсяги фінансування щорічно фіксуються в Держбюджеті; (б) соціальна підтримка, що становить собою систему соціального забезпечення осіб (які перебувають у скрутних життєвих обставинах і не можуть самотійно їх подолати) за рахунок коштів Державного й місцевих бюджетів; (в) соціальні пільги й субсидії; (2) недержавне соціальне забезпечення, тобто: (а) добровільне соціальне страхування, (б) недержавне пенсійне забезпечення, й (в) забезпечення за рахунок коштів юридичних і фізичних осіб; (3) змішане (партнерське) соціальне забезпечення – загальнообов'язкове соціальне страхування.

У підрозділі 3.2. «Поняття і суттєві ознаки соціальної підтримки» стверджується, що в ієрархії завдань, що стоять на сьогоднішній день перед наукою права соціального забезпечення, формування понятійного апарату цієї галузі займає одне з першочергових місць. Особливої актуальності це питання набуває у зв'язку з докорінним реформуванням соціального законодавства, що провадиться зараз. При цьому варто пам'ятати, що соціальна підтримка є різноаспектною проблемою, яка вивчається багатьма суспільними науками – політологією, соціологією, юридичною й економічною науками. Вона важлива для здоров'я і благополуччя людини як у її об'єктивному прояві, так і в суб'єктивній самооцінці.

Обстоюється позиція, що соціальна підтримка – це організаційно-правова форма соціального забезпечення, що полягає в повному або частковому поновленні у фізичних осіб або окремих соціальних груп, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самотійно їх подолати, здатності піклуватися про своє особисте життя і брати участь у суспільному житті

шляхом безоплатного надання соціальних послуг і матеріальної допомоги в передбачених законодавством формах.

Надання оплатних соціальних послуг є одним з видів цивільно-правового договору, а безоплатне соціальне обслуговування має місце в рамках такої організаційно-правової форми соціального забезпечення, як соціальна підтримка. Платні послуги не є соціальними, а відносини з їх надання на основі оплати слід включати до предмета цивільного права, у зв'язку з чим є сенс ввести в науковий обіг правову конструкцію «послуги соціального характеру». У той же час відносини з отримання послуг безкоштовно становлять частину предмета права соціального забезпечення. Маючи на меті провести розмежування послуги як об'єкта цивільних прав і послуги соціальної, зауважимо, що поняття «соціальна послуга» характеризується певними ознаками: а) надається населенню в рамках здійснюваної державної соціальної політики; б) характеризується адресною суб'єктною спрямованістю; в) перелік цих послуг нормативно закріплено; г) витрати, пов'язані з їх наданням, фінансуються переважно за рахунок коштів бюджетів різного рівня; д) суб'єкти, які надають такі послуги, – це головним чином державні й комунальні установи.

У підрозділі 3.3. «Загальна мета соціальної підтримки» зазначається, що ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги», наводячи дефініцію категорії «соціальні послуги», вказує мету їх надання – розв'язання життєвих проблем фізичних осіб та окремих соціальних груп. Такого роду підхід породжує численні непорозуміння і спірні ситуації, оскільки саме поняття «життєві проблеми» є невизначеним, позаяк має оціночний характер. Як громадяни, так і соціальні служби одні й ті ж життєві ситуації можуть оцінити як проблемні, а можуть їх визнати малозначимими чи навіть нікчемними.

Переосмислення традиційної для радянської юридичної науки державоцентристської правової ідеології, її зміни на ідеологію, спрямовану на людину, пов'язано з процесами формування нового, гуманістичного суспільного світогляду, в якому вчення про права людини має поліфонічне звучання, виконує відразу декілька функцій – щодо як самої людини, так і суспільства в цілому. Такий підхід закріплено у ст. 3 Конституції, де відзначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Глибокий філософський зміст цих положень полягає у визнанні цінності пересічної людини не тільки для неї самої, а й для всього суспільства. Сьогоднішні потреби індивіда як біосоціального суб'єкта перевищують сотні тисяч найменувань тих благ, що виробляються і споживаються соціумом. Більше того, кількість таких благ характеризує рівень розвитку останнього, визначає становище індивіда в ньому, комфортність і рівень його життя, яке реально є складним, динамічним і багатомірним. Виходячи із цього загальною метою соціальної підтримки потрібно визнати повне або часткове поновлення у фізичних осіб або окремих соціальних груп здатності піклуватися про себе особисто і брати участь у суспільному житті. Ця загальна мета конкретизується залежно від виду й форми соціальної підтримки.

У підрозділі 3.4. «Основні функції соціальної підтримки» функції соціальної підтримки розглядаються як законодавчо закріплені, відносно самостійні, взаємопов'язані й історично зумовлені основні напрямки впливу, в яких виявляється природа цієї організаційно-правової форми соціального забезпечення й завдяки яким реалізується її призначення в суспільстві й державі.

З урахуванням природи функцій соціальної підтримки їх доречно поділяти на 2 самостійні групи: (1) сутнісно-діяльнісні, що охоплюють такі функції: (а) захисну, яка виявляється в тому, що права особи щодо надання їй підтримки гарантуються, забезпечуються й охороняються державою; (б) економічну, що передбачає задоволення матеріальних інтересів осіб, які знаходяться у складних життєвих умовах, і реалізується шляхом надання їм натуральної чи грошової допомоги, допомоги у виді одноразових компенсацій і матеріальних соціально-побутових соціальних послуг; (в) реабілітаційну, яка має на меті забезпечити особі можливості швидко відновити здатність жити і працювати у звичайних умовах; (г) адаптаційну, що полягає в допомозі особі в аналізі життєвої ситуації, у визначенні основних проблем і способів їх вирішення, а також у залученні її отримувача до вирішення власної складної життєвої ситуації шляхом формування й розвитку соціальних навичок і вмінь; (2) попереджувально-гуманістичні, що об'єднують: (а) ідеологічну, яка спрямовує дії держави та її органів на підвищення рівня добробуту населення й особливо уразливих його категорій; (б) профілактичну, що виявляється у створенні організаційно-правового механізму попередження попадання громадян у складні життєві ситуації; (в) патронажну, спрямовану на здійснення соціальної опіки й супроводу соціально незахищених верств населення з метою подолання ними складних життєвих обставин і збереження або підвищення їх соціального статусу.

Розділ 4. «Сучасні правові стандарти соціальної підтримки і перспективи їх запровадження в Україні» містить 3 підрозділи.

У підрозділі 4.1. «Міжнародно-правові стандарти соціальної підтримки» авторка виходить з того, що міжнародно-правові стандарти соціальної підтримки становлять собою комплекс визнаних світовою спільнотою тривалої дії добровільно взятих зобов'язань держав у сфері соціальної підтримки, які знайшли закріплення в міжнародних актах, увібрали в себе найвищі досягнення людства в цій царині і які визначають зміст, обсяг і суб'єктів отримання соціальної підтримки, а також порядок та умови її реалізації, щодо виконання яких можливе застосування заходів міжнародного впливу й контролю. Такі стандарти соціальної підтримки формуються головним чином у результаті співпраці держав у рамках різноманітних міжнародних організацій (ООН, МОП, ВООЗ, ЮНЕСКО, Рада Європи та ін.).

Система міжнародно-правових стандартів соціальної підтримки містить: (а) визнання провідної ролі держави в питанні соціальної підтримки населення; (б) соціальне партнерство в її наданні; (в) багатоманітність форм і видів соціальної підтримки; (г) комплексність останньої; (д) загальність права на таку підтримку; (е) її гарантованість і широка доступність; (є) оперативність надання

соціальної підтримки; (ж) пріоритетність її надання найбільш уразливим категоріям населення (матерям, дітям, особам похилого віку, інвалідам, біженцям, працівникам-мігрантам, особам, звільненим після відбуття покарання або примусового лікування, особам, постраждалим внаслідок стихійного лиха, катастроф тощо); (з) добровільність соціальної підтримки; (и) її гуманність; (і) урахування індивідуальної потреби в соціальній підтримці; (ї) реалістичність, тобто відповідність соціальної підтримки рівню соціально-економічного розвитку країни; (й) єдність вимог до системи соціальної підтримки на території держави; (к) довіру населення до надавачів соціальної підтримки й відповідальність останніх при невиконанні взятих на себе зобов'язань.

Доведено, що основні цілі державної політики у сфері соціальної підтримки повинні включати: (а) сприяння забезпеченню рівних можливостей для всіх членів суспільства, спрямоване на зміцнення соціальної єдності й недопущення соціальної ізоляції; (б) забезпечення можливості вести гідне, належне життя; (в) сприяння громадянам у подоланні складних життєвих ситуацій або мінімізація їх негативних наслідків; (г) створення системи моніторингу й оцінювання якості соціальних послуг, що надаються; (д) створення умов для можливості самостійного вирішення громадянами виникаючих проблем; (е) запобігання виникненню тяжких життєвих ситуацій; (є) забезпечення розвитку системи надання соціальної підтримки. Указані цілі можуть бути досягнуті за рахунок комплексу законодавчих, політичних, економічних, соціальних та інших гарантій.

У підрозділі 4.2. «Основні принципи соціальної підтримки в Україні» під принципами соціальної підтримки розуміються об'єктивно зумовлені первинні універсальні відправні ідеї цієї організаційно-правової форми соціального забезпечення, що визначають її суть, зміст, закономірності й особливості, віддзеркалюють основні підходи до правового регулювання відносин у цій царині й визначають загальну спрямованість його розвитку. Принципи соціальної підтримки становлять внутрішні підвалини відповідного інституту, а правові норми, що їм відповідають, – зовнішнє вираження суті останнього. Ідеї, не закріплені у правових нормах, є лише засадами правосвідомості, науковими висновками, але не принципами права. На фоні внесення частих змін до соціального законодавства стабільність досліджуваних принципів є запорукою ефективного забезпечення найповнішої реалізації прав людини в соціальній сфері. Усі нормативні-правові акти, що утворюють систему джерел у царині соціальної підтримки, повинні логічно впливати зі змісту принципів і точно їм відповідати.

Система принципів соціальної підтримки має безпосередньо виходити з мети і функцій цієї організаційно-правової форми соціального забезпечення й охоплювати: загальність і гуманність підтримки, поважливе ставлення до осіб, які її отримують, законність, доступність, справедливість і рівність в отриманні такої підтримки, її добровільність, адресність, своєчасність і комплексність, конфіденційність інформації особистого характеру щодо отримувача соціальної підтримки, залучення отримувача послуг до розв'язання власних проблем,

пріоритетність попередження виникнення складних життєвих обставин, відповідальність за надану соціальну підтримку.

У підрозділі 4.3. «Напрямки вдосконалення правового регулювання соціальної підтримки в Україні» зроблено висновок, що стратегічним пріоритетом соціальної політики держави, спрямованої на конституційно гарантовану підтримку громадян, які перебувають у складній життєвій ситуації, є поступальний розвиток системи соціальної підтримки. І це справедливо, бо надання якісних соціальних послуг не лише задовольняє фізичні, соціальні й культурні потреби окремої людини, а й сприяє формуванню і збереженню духовних цінностей у суспільстві. Однак як у цілому в країні, так і в окремих її адміністративно-територіальних одиницях спостерігається стійке зростання потреби населення в соціальній підтримці. Незважаючи на сумарне збільшення обсягу соціальних послуг і чисельності їх отримувачів, питання доступності, якості й результативності соціальної підтримки залишаються невирішеними.

З метою створення умов для всесторонньої реалізації конституційного права громадян на соціальний захист, підвищення рівня доступності соціальної підтримки та її якості, запровадження ефективних механізмів управління відповідною системою й оптимізації фінансово-матеріальних та організаційних ресурсів для вирішення проблем соціальної підтримки населення слід розробити й затвердити Кодекс соціального обслуговування населення України. Це, на нашу думку, зумовлено потребами суспільного розвитку й надасть можливість поліпшити нормативно-правове впорядкування відповідної категорії суспільних відносин, скасує неефективні й застарілі норми, попередить множинність і дублювання законодавчих актів у цій царині, підвищить взаємопогодженість окремих їх положень, створить ефективні способи і процедури заповнення юридичних прогалів й усунення колізій, значно полегшить процес правозастосування і, врешті-решт, підвищить рівень реалізації права громадян на соціальний захист. Розроблення і прийняття цього Кодексу стане своєрідним стрибком у розвитку соціального законодавства. Указаний кодифікований акт дозволить привести регламентацію цієї сфери суспільних відносин у відповідність з існуючими потребами їх правового впорядкування.

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення й вирішення наукового завдання, яке полягало у визначенні юридичної природи соціальної підтримки населення як організаційно-правової форми соціального забезпечення, проведенні комплексного порівняльно-правового аналізу міжнародних і національно-правових стандартів у цій царині, розробленні конкретних наукових рекомендацій і внесенні практичних пропозицій з удосконалення нормативно-правового забезпечення і правозастосовної практики для посилення захисту конституційних прав громадян на соціальний захист і достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, забезпеченні поваги до кожної людини та її гідності, а також для досягнення толерантності й гуманізму в

досліджуваній сфері. За результатами проведеного дослідження зроблено відповідні висновки і сформульовано певні пропозиції:

1. Межа між правом приватним і публічним рухлива. Конфлікт інтересів, зафіксованих у приватних і публічних нормах, може виразитися, зокрема, в їх колізіях. Зрештою, оскільки охорона приватного інтересу потрібна у всіх сферах суспільних відносин, норми приватного права мають бути в усіх правових галузях, тобто поділ права на профілюючі (фундаментальні) й комплексні галузі не збігається з поділом права на приватне й публічне. Віднесення тієї чи іншої галузі до права приватного або публічного має умовний характер і здійснюється згідно з перевагою в них, відповідно, приватноправових чи публічно-правових засад.

Хоча традиційно право соціального забезпечення вважається публічним правом, однак сьогодні воно набуває окремих ознак права приватного, як-от: (а) спрямованість на захист інтересів окремої особи, а не всього суспільства; (б) поширення договірною способом правового регулювання відносин; (в) формування системи недержавного соціального забезпечення.

2. Держава є специфічним суб'єктом права соціального забезпечення, особливості якого полягають у тому, що вона поєднує в собі політичне й економічне керівництво країною, владу суверена і власника. Позаяк вона, сама визначаючи порядок, форми й характер реалізації належних їй прав, повинна діяти в інтересах суспільства, тобто в інтересах публічних, її правосуб'єктність універсальна. Однак держава повністю не зливається із суспільством, не розчиняється в ньому, а є організацією, яка певним чином відокремлена, інституалізована у вигляді механізму держави, має власні закономірності становлення, функціонування й розвитку, особливі потреби й інтереси. Цілковите злиття суспільних і державних інтересів – це певний ідеал, до якого треба прагнути, оскільки відносинам «держава – суспільство» завжди притаманні певні протиріччя і ці 2 явища можуть мати власні інтереси. Це пов'язано з тим, що інтереси державні формуються під впливом інтересів певних політичних груп або окремих осіб. Завдання правової демократичної соціальної держави – звести такі впливи до мінімуму.

Спроби розглядати державні органи як самостійні суб'єкти права в основному пов'язані з їх активністю у приватноправовій сфері. Проте наявність у правовій державі ситуації, за якої державні органи функціонують як повністю самостійні правові суб'єкти в умовах самоусунення останньої як єдиного суб'єкта від виконання своїх функцій, слід вважати недопустимими. Створення численних центрів державної правосуб'єктності не сприяє стабільності ні в економіці, ні в політиці, ні в соціальній царині. Тому визнання держави єдиним правовим суб'єктом зі складним механізмом функціонування, що включає так звані правосуб'єктні державні органи, лише сприятиме розвитку держави сильної. Державний орган має можливість брати участь у правових відносинах як представник держави і в той же час взаємодіє з іншими державними органами в рамках своєї компетенції.

Держава наділена властивостями, що перетворюють її на особливого суб'єкта права соціального забезпечення, позаяк вона (а) ухвалює законодавчі

акти, якими керуються всі інші суб'єкти права, і (б) приймає адміністративні акти, на підставі яких виникають соціально-забезпечувальні правовідносини, в тому числі й незалежно від волі іншої сторони.

3. Виникнення соціальної держави є об'єктивною закономірністю державного розвитку, своєрідною реакцією на новітні процеси суспільної еволюції, пов'язаної з проблемами людського буття в умовах вільної ринкової економіки. Стержнем цих проблем виступають взаємовідносини держави й особистості. Соціальна держава з'явилась і продовжує бути відповіддю не тільки на недоліки правової демократичної держави в її ліберальному варіанті, а й на невдалу спробу соціалізму забезпечити кожній людині матеріальну свободу, соціальну справедливість і рівність. Соціальна орієнтація економіки виявляється насамперед у підпорядкуванні виробництва споживачеві, задоволенні соціальних потреб населення і їх стимулюванні. Окрім того, вона передбачає необхідний перерозподіл доходів між більш забезпеченими й менш забезпеченими верствами населення, нагромадження коштів у бюджетах різних рівнів і фондів для надання останньому соціальних послуг і соціальних гарантій.

Термін «соціальна» характеризує саму сутність держави, свідчить про доволі глибокий зміст зв'язків держави й суспільства, держави й людини, засвідчує реальний і правовий статус людини і громадянина. Це така держава, в якій її обов'язки – не лише забезпечення внутрішнього порядку й зовнішньої безпеки, а й відповідальність за добробут громадян. Соціальна держава покликана втілювати ідеї партнерства, добробуту, єднання, громадянської злагоди й національного миру, намагатися забезпечувати кожному громадянину гідні умови життєдіяльності, соціальну захищеність, участь в управлінні виробництвом, а в ідеалі – однакові життєві можливості для реалізації особистості в соціумі. Її діяльність спрямована на загальне благо, утвердження в суспільстві соціальної справедливості. Ця держава згладжує майнову та іншу соціальну нерівність, допомагає знедоленим, турбується про надання кожному роботи чи іншого джерела існування, про збереження миру в суспільстві, формування сприятливого для індивіда життєвого середовища.

За сучасних умов без соціальної держави неможливе повноцінне здійснення не лише соціальних прав, а й прав особистих і політичних. У випадку незабезпеченості соціальної сторони життєдіяльності людей, гідного рівня їх життя деформується вся структура їх прав і свобод, знижується політична активність, зростає зневіра в державу та її інститути. Якщо держава визначає себе як соціальну, вона повинна бути орієнтована на забезпечення й захист інтересів усього суспільства як цілісної системи, але при цьому особливий акцент робити на захист тих груп і верств населення, які опинились у скрутній життєвій ситуації. Домінантою соціальної держави є людський розвиток у всіх його проявах.

До суттєвих ознак соціальної держави належать: (а) доступність соціального захисту для всіх членів суспільства; (б) визнання за державою відповідальності за рівень добробуту своїх громадян; (в) право останніх контролювати соціальні процеси й регулювати їх; (г) організація і функціонування державних систем

соціального забезпечення й зайнятості населення, а також наявність бюджетних соціальних виплат; (д) визнання пріоритетності вирішення соціальних питань; (е) створення належних умов для розвитку громадянського суспільства.

4. Держава існує і функціонує в певному соціальному середовищі, яке не лише легітимує її, а й надає їй усі життєдайні сили. Таким середовищем у сучасних умовах є громадянське суспільство. Категорія «громадянське суспільство» глибоко ввійшла в понятійний апарат юридичної науки, політології, соціології тощо. При цьому одні виходять з бажання підкреслити той факт, що, проголосивши себе суверенною й незалежною, Україна стала демократичною правовою державою, з розвиненим громадянським суспільством, а інші – з прагнення довести, що побудова такого типу суспільства й держави – справа більш віддаленої перспективи. Саме ж громадянське суспільство виникає лише за певних історичних умов, у процесі й у результаті відділення держави від соціальних структур, відокремлення її як відносно самостійної сфери суспільного життя й роздержавлення низки суспільних відносин, а ідеї формування такого суспільства, його взаємодія з державою належать до числа тих, які здавна цікавили політико-правову думку різних країн і народів. Громадянське суспільство – це соціальний фундамент держави й водночас соціальне середовище, в якому вона функціонує. Воно дозволяє чутливо реагувати на постійно змінювані потреби й інтереси людей і шляхом законних правових дій конструктивно взаємодіяти з громадянами, попереджувати виникнення конфліктів.

5. Економіка ніколи не була нейтральною в житті людей, у задоволенні їх соціальних потреб. Важливим завданням держави є перерозподіл доходів і багатства. Ринковий механізм не забезпечує соціально справедливого розподілу, а призводить до поглиблення розшарування членів суспільства за рівнем доходів і багатства. Для зменшення такої диференціації держава застосовує системи оподаткування доходів і майна, різного роду трансфертні платежі й допомоги окремим групам громадян з низькими доходами, регулювання цін, заходи соціального забезпечення тощо. Економіка – основа повсякденного життя, яка у свідомості людей завжди асоціюється з тим добробутом, який вони мають. Ті процеси, які у ній відбуваються, не можуть бути нічим іншим, як результатом спільної діяльності індивідів. Люди – творці будь-якої економіки, але не своїми бажаннями, а творчою діяльністю. Якщо люди обізнані з тим, що відбувається в економіці, вони починають діяти раціонально, домагатися кращого результату – як економічного, так і соціального.

Соціальна функція не лише присутня в тій чи іншій формі на всіх етапах розвитку держави, а й з кожним етапом наростає як її вплив, так і її обсяг. Більше того, за сучасних умов ці функції держави стають домінуючими. Усе наведене дозволяє зробити висновок, що еволюція соціальної держави є також еволюцією її соціальних функцій.

6. Соціальна функція в широкому значенні становить собою основний напрямок діяльності держави, покликаний гарантувати соціальне забезпечення, охорону здоров'я й нормальні умови життя для всього населення, передусім для

передбаченої законодавством певної категорії осіб. Ця функція пов'язана з виділенням необхідних коштів на освіту, відпочинок, будівництво доріг, житла, роботу транспорту і зв'язку тощо. Інакше кажучи, вся державна діяльність у соціальній сфері є її соціальною функцією.

Соціальна функція у вузькому розумінні – це функція соціального захисту, тобто напрямок діяльності держави, пов'язаний з соціальним забезпеченням громадян (формами соціального забезпечення є соціальне страхування, в тому числі й пенсійне, і соціальна допомога), а також з гарантуванням достатнього життєвого рівня для людини і членів її сім'ї. Вища мета соціальної держави досягається через виконання соціальної функції, покликаної усунути або пом'якшити можливе соціальне напруження в суспільстві, вирівняти соціальне становище людей, розвивати всі галузі соціальної сфери.

Виникнення й розвиток соціальних функцій характеризується подвійним процесом: з одного боку, збільшується їх обсяг, виникають нові, а з другого – відбувається включення соціального компоненту у складні функціональні системи, в результаті чого має місце так звана «соціалізація» інших функцій держави.

7. Соціальні функції держави реалізуються через політику, яка є складним і багатогранним соціальним процесом. Вважаємо за доцільне виокремлювати широке й вузьке тлумачення цього явища. Соціальна політика у вузькому значенні – це сукупність конкретних заходів, спрямованих на життєзабезпечення населення, у широкому – система взаємовідносин і взаємодії між соціальними групами і прошарками суспільства, в центрі яких і головні кінцеві цілі яких – людина, її добробут, соціальний захист, життєзабезпечення і соціальна безпека населення в цілому. Якщо метою соціальної політики вважати досягнення соціальної ефективності, то в широкому розумінні соціальна політика може розглядатися як система способів задоволення соціальних потреб, а у вузькому – як зведений до вирішення протиріч у соціальній сфері інструмент, що пом'якшує негативні наслідки індивідуальної й соціальної нерівності. Лише за одним-двома показниками і критеріями (хай і дуже важливими) проблематично давати реальну й вичерпну оцінку стану соціальної політики.

До суттєвих ознак соціальної політики належать: об'єктивність, багатосуб'єктність, багатооб'єктність, солідарність, субсидування й зумовленість рівнем суспільного розвитку.

8. Соціальна політика реалізується через (а) державні соціальні стандарти й нормативи, (б) соціальні програми й (в) окремі соціальні заходи.

Державний соціальний стандарт, з одного боку, є цільовим орієнтиром, на досягнення якого спрямована соціальна політика, з другого – засобом, за допомогою якого може розраховуватись обсяг матеріально-фінансових ресурсів, необхідних для досягнення певного рівня забезпеченості і для задоволення потреб населення. Отже, стандарт – це свого роду планка в задоволенні соціальних потреб людини, яку держава не повинна опускати. Існуюча сьогодні система державних соціальних стандартів не є цілісною, вона

доволі далека від сучасних економічних реалій і застосовується без урахування фінансових можливостей держави.

Соціальна програма охоплює систему заходів, спрямованих на вирішення певної соціальної проблеми. У ній установлюються потрібні параметри й нормативи, що регулюють різноманітні явища соціального життя в соціумі. Соціальна програма містить вказівку на її мету, шляхи і способи розв'язання проблеми, завдання й заходи, очікувані результати й ефективність, на обсяги і джерела фінансування. Кожна із соціальних програм має власний паспорт, що містить таку інформацію: (а) коли схвалена концепція програми, (б) коли остання затверджена, (в) хто є її державним замовником, (г) хто є керівником програми, (д) хто є виконавцями її заходів, (е) який строк її виконання, (є) прогностичні обсяги і джерела фінансування програми. Соціальний захід становить собою, так би мовити, одномоментне вирішення тих чи інших соціальних питань і погашається разовим виконанням.

9. За роки реформ в Україні створено підвалини ринкової системи. Проте функціонуючий ринок ще надзвичайно недосконалий, бо бракує сталих зв'язків між суб'єктами ринку, державою і громадянським суспільством. Не сформовано в остаточному вигляді законодавче середовище й необхідна інфраструктура, які забезпечують соціальну спрямованість розвитку економіки. І це цілком закономірно, оскільки на початковій стадії ринкових перетворень в Україні соціальна політика не розглядалася як один із ключових елементів загальної стратегії розвитку держави. А це призвело до виникнення низки негативних явищ у розвитку соціальної сфери. Ціна ж економічних перетворень виявилася занадто високою, про що свідчить падіння рівня і якості життя населення.

Початковою інтеграційною функцією держави є розроблення і проведення соціальної політики, орієнтованої на служіння суспільству, на забезпечення соціальної безпеки й задоволення потреб населення. Усупереч цьому в Україні традиційно йшло виділення коштів на реалізацію соціальної політики за так званим залишковим принципом. Нерозуміння політики задоволення соціальних потреб людей є наслідком ірраціональних переконань політичних еліт стосовно пріоритетів у системі державних функцій, що, врешті-решт, може призвести до ослаблення й руйнування самої держави. У перебігу радикальних перетворень суспільство закономірно приходять до усвідомлення абсолютної потреби у всеосяжній і пріоритетній соціальній політиці, без якої неможливе створення нормальних умов життєдіяльності людини і скільки-небудь повне використання її інтелектуального і професійного потенціалу.

Про соціальну політику в Україні зазвичай згадують лише напередодні виборів. Ця прикра констатація віддзеркалює всі принципові недоліки державної політики в соціальній сфері доби незалежності. І це не випадково, адже (а) соціальні видатки трактуються як тягар, що гальмує розвиток економіки, а тому кожного разу при формуванні бюджету вони визначаються за остаточним принципом, і (б) соціальна політика розглядається як абсолютно легітимний інструмент роботи з електоратом. Ситуація, що склалася в соціальній сфері, не дозволяє відкладати її реформування на майбутнє. З метою створення умов для соціального розвитку людини, підвищення добробуту

населення, заохочення його прагнення до соціального прогресу, забезпечення права кожного на достатній життєвий рівень, а також підвищення ефективності соціальної політики на підставі раціонального використання наявних фінансових і матеріальних ресурсів вважаємо за необхідне розробити і прийняти рамковий Закон «Про засади державної соціальної політики». Окреслюється структура і вносяться пропозиції щодо змістовного наповнення цього законодавчого акта.

10. Соціальна підтримка виникає в суспільстві з моменту його формування. У різні часи свого розвитку воно допомагає своїм членам долати різноманітні складні життєві обставини. Зміст соціальної підтримки зумовлюється рівнем розвиненості суспільства й держави в конкретний історичний період. Наступність втілення в життя такої підтримки має об'єктивний характер, що вимагає потребу погоджувати практичну діяльність законодавчих і виконавчих органів держави. Наступність утворює, так би мовити, каркас побудови соціальної підтримки нового типу, її фундамент, визначаючи її загальну тенденцію й напрямок розвитку. Без урахування наступності розвитку розглядуваної організаційно-правової форми соціального забезпечення не можна зрозуміти всю діалектику взаємозв'язку між його типами, між старим і новим, тому що кожен еволюційний етап становить собою єдність загального й особливого. Якщо кожен тип соціальної підтримки, вирізняючись серед інших, і має щось загальне з останніми, саме наявність спільних властивостей зумовлює наступність у його розвитку.

11. Багатоманіття видів соціальних ризиків, які неоднаковою мірою уражають різні групи населення, зумовлює й існування різних організаційно-правових форм його захисту від них. У рамках таких форм реалізується право кожного на соціальне забезпечення. Хибне уявлення про організаційно-правові форми соціального забезпечення призводить до невизначеності сфери їх дії, до розгляду відповідної проблематики тільки з позицій установавання тих чи інших видів такого забезпечення і створює помилкові орієнтири щодо напрямків прийняття законодавства нового й удосконалення чинного у відповідній царині.

Механізм надання соціального забезпечення становить собою єдність форми і змісту. Зміст немислимий поза формою, в якій він виражається. Він є тим, що наповнює форму, з чого вона здійснюється. Сам же зміст не є безформним, а форма одночасно міститься в самому змісті і є чимось зовнішнім йому. Із подвійної природи форми випливає: (а) можливість відносно самостійного її дослідження і (б) неминучість виходу за межі, власне, форми в міру поглиблення її вивчення. Тому доволі складно і, ймовірно, методологічно недоцільно намагатися вирішувати питання про зміст механізму надання соціального забезпечення, абстрагуючись від його форми.

Суттєві ознаки правової конструкції «організаційно-правова форма соціального забезпечення»: (а) вона передбачена чинним законодавством, (б) має спеціальні завдання, (в) служить способом реалізації права громадян на соціальне забезпечення, (г) зумовлена соціальними ризиками й видами забезпечення, колом суб'єктів, які його отримують і які його надають, а також джерелами й порядком формування відповідних коштів.

Отже, організаційно-правова форма соціального забезпечення – це законодавчо передбачений спосіб реалізації громадянами свого права на соціальне забезпечення, який має спеціальні завдання й зумовлений соціальними ризиками, видами забезпечення, колом суб'єктів, які його отримують і які його надають, а також джерелами й порядком формування відповідних коштів. Значення організаційно-правових форм полягає в тому, що вони створюють підґрунтя для більш раціонального розподілу фінансово-матеріальних ресурсів на соціальне забезпечення і для використання останніх за принципом соціальної справедливості.

12. До організаційно-правових форм соціального забезпечення належать: (1) державне соціальне забезпечення, що охоплює: (а) соціальне забезпечення за рахунок коштів Держбюджету України, за якого види, умови, норми й порядок такого забезпечення, а також коло осіб, які мають право на нього, встановлюються виключно законами України, а обсяги фінансування щорічно фіксуються в Держбюджеті; (б) соціальна підтримка, що становить собою систему соціального забезпечення осіб (які перебувають у скрутних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати) за рахунок коштів Державного й місцевих бюджетів; (в) соціальні пільги й субсидії; (2) недержавне соціальне забезпечення, тобто: (а) добровільне соціальне страхування, (б) недержавне пенсійне забезпечення й (в) забезпечення за рахунок коштів юридичних і фізичних осіб; (3) змішане (партнерське) соціальне забезпечення – загальнообов'язкове соціальне страхування.

13. Пільги у праві соціального забезпечення служать юридичним засобом створення режиму сприяння для громадян, які з фізіологічних чи інших суспільно значимих причин, визнаних суспільством поважними, не мають рівних з іншими особами можливостей реалізовувати загальні для всіх громадян права, а тому потребують повного або часткового звільнення від виконання певних обов'язків. Ці пільги є однією з форм задоволення потреб суб'єктів права соціального забезпечення, що встановлюються для осіб, інтереси яких у рамках стандартної моделі правового регулювання не можуть бути належним чином забезпечені й реалізовані з тих чи інших поважних причин. Для цих категорій осіб вони створюють приблизно однакові можливості розвитку, забезпечуючи рівний доступ до використання соціальних благ. Це свого роду механізм доповнення основних прав і свобод особистості специфічними можливостями організаційно-правового характеру. Отже, при встановленні пільг нормотворець має за загальну мету поліпшити становище окремих категорій населення, перевести процес задоволення їх інтересів у більш сприятливий режим порівняно із загальним. При наданні соціальної пільги таке поліпшення здійснюється шляхом (а) звільнення особи повністю або частково від виконання обов'язку (наприклад, зниження оплати за послуги) і (б) полегшення доступу до послуги або блага (приміром, позачергове або першочергове надання чи отримання яких-небудь благ).

14. Суттєві ознаки категорії «соціальна підтримка»: (а) соціальна підтримка виступає організаційно-правовою формою соціального забезпечення; (б) основна мета її надання – повне або часткове поновлення у фізичних осіб або окремих

соціальних груп здатності піклуватися про своє особисте життя і брати участь у житті суспільному; (в) суб'єкти-отримувачі – фізичні особи (громадяни України, іноземці й особи без громадянства, які проживають в Україні на законних підставах) або окремі соціальні групи, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самотійно їх подолати; (г) підстава її надання – перебування суб'єкта-отримувача у складних життєвих обставинах; (д) суб'єкти-надавачі – підприємства, установи, організації й заклади незалежно від форми власності й господарювання, а також фізичні особи; (е) соціальна підтримка здійснюється для суб'єкта-отримувача на безоплатній основі за рахунок коштів Державного й місцевих бюджетів, спеціальних фондів, коштів підприємств, установ та організацій, коштів благодійної допомоги (пожертвувань) та інших джерел, передбачених законодавством; (є) видами її надання є соціальні послуги й матеріальна допомога; (ж) така підтримка надається в передбачених законодавством формах.

Отже, соціальна підтримка – це організаційно-правова форма соціального забезпечення, що полягає в повному або частковому поновленні у фізичних осіб або окремих соціальних груп, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самотійно їх подолати, здатності піклуватися про своє особисте життя і брати участь у суспільному житті шляхом безоплатного надання соціальних послуг і матеріальної допомоги в передбачених законодавством формах.

15. Надання оплатних соціальних послуг є одним з видів цивільно-правового договору, а безоплатне соціальне обслуговування має місце в рамках такої організаційно-правової форми соціального забезпечення, як соціальна підтримка. Платні послуги не є соціальними, а відносини з їх надання на основі оплати слід включати до предмета цивільного права, у зв'язку з чим є сенс ввести в науковий обіг правову конструкцію «послуги соціального характеру». У той же час відносини з отримання послуг безкоштовно становлять частину предмета права соціального забезпечення. Маючи на меті провести розмежування послуги як об'єкта цивільних прав і як соціальної послуги, зауважимо, що категорія «соціальна послуга» характеризується такими ознаками: (а) надається населенню в рамках здійснюваної державної соціальної політики; (б) характеризується адресною суб'єктною спрямованістю; (в) перелік цих послуг нормативно закріплено; (г) витрати, пов'язані з їх наданням, фінансуються переважно за рахунок коштів бюджетів різного рівня; д) суб'єкти, які надають такі послуги, – це головним чином державні й комунальні установи.

16. Стаття 1 Закону України «Про соціальні послуги», наводячи дефініцію категорії «соціальні послуги», вказує мету їх надання – розв'язання життєвих проблем фізичних осіб та окремих соціальних груп. Такого роду підхід породжує численні непорозуміння і спірні ситуації, оскільки саме поняття «життєві проблеми» є невизначеним, позаяк має оціночний характер. Як громадяни, так і соціальні служби одні й ті ж життєві ситуації можуть оцінити як проблемні, а можуть їх визнати малозначимими чи навіть нікчемними.

Переосмислення традиційної для радянської юридичної науки державоцентристської правової ідеології, її зміни на ідеологію, спрямовану на людину, пов'язано з процесами формування нового, гуманістичного суспільного світогляду, в якому вчення про права людини має поліфонічне звучання, виконує відразу декілька функцій – щодо як самої людини, так і суспільства в цілому. Такий підхід закріплено у ст. 3 Конституції, де відзначається, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Глибокий філософський зміст цих положень полягає у визнанні цінності пересічної людини не тільки для неї самої, а й для всього суспільства. Сьогоднішні потреби індивіда як біосоціального суб'єкта перевищують сотні тисяч найменувань таких благ, що виробляються і споживаються соціумом. Більше того, кількість таких благ характеризує рівень розвитку останнього, визначає становище індивіда в ньому, комфортність і рівень його життя, яке реально є складним, динамічним і багатомірним. Виходячи із цього загальною метою соціальної підтримки потрібно визнати повне або часткове поновлення у фізичних осіб або окремих соціальних груп здатності піклуватися про себе особисто і брати участь у суспільному житті. Ця загальна мета конкретизується залежно від виду й форми соціальної підтримки.

17. Функціями соціальної підтримки є законодавчо закріплені, відносно самостійні, взаємопов'язані, історично зумовлені основні напрямки впливу, в яких виявляється природа цієї організаційно-правової форми соціального забезпечення й завдяки яким реалізується її призначення в суспільстві й державі.

З урахуванням природи функцій соціальної підтримки їх доречно поділяти на 2 самостійні групи: (1) сутнісно-діяльнісні, що охоплюють функції: (а) захисну, яка виявляється в тому, що права особи щодо отримання підтримки гарантуються, забезпечуються й охороняються державою; (б) економічну, що передбачає задоволення матеріальних інтересів осіб, які знаходяться у складних життєвих умовах, і реалізується шляхом надання їм натуральної чи грошової допомоги, допомоги у виді одноразових компенсацій і матеріальних соціально-побутових соціальних послуг; (в) реабілітаційну, яка має на меті забезпечити особі можливість швидко відновити здатність жити і працювати у звичайних умовах; (г) адаптаційну, що полягає в допомозі особі в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем і способів їх вирішення, а також у залученні її отримувача до вирішення власної складної життєвої ситуації шляхом формування й розвитку соціальних навичок і вмінь; (2) попереджувально-гуманістичні, що об'єднують такі функції: (а) ідеологічну, яка направляє дії держави та її органів на підвищення рівня добробуту населення, особливо уразливих його категорій; (б) профілактичну, яка виявляється у створенні організаційно-правового механізму попередження попадання громадян у складні життєві ситуації; (в) патронажну, спрямовану на здійснення соціальної опіки й супроводу соціально незахищених верств населення з метою подолання ними складних життєвих обставин і збереження або підвищення їх соціального статусу.

18. Міжнародно-правові стандарти соціальної підтримки становлять собою комплекс визнаних світовим співтовариством тривалої дії добровільно взятих зобов'язань держав у сфері соціальної підтримки, які знайшли закріплення в міжнародних актах, увібрали в себе найвищі досягнення людства в цій царині і які визначають зміст, обсяг і суб'єктів отримання соціальної підтримки, а також порядок та умови її реалізації, щодо виконання яких можливе застосування заходів міжнародного впливу й контролю. Такі стандарти соціальної підтримки формуються головним чином у результаті співпраці держав у рамках різноманітних міжнародних організацій (ООН, МОП, ВООЗ, ЮНЕСКО, Рада Європи та ін.).

Сутність міжнародного стандарту соціальної підтримки трансформується в рамках певної національної правової системи, що пропонує своє бачення механізму дотримання міжнародних стандартів.

19. Основні міжнародно-правові стандарти соціальної підтримки: (а) визнання провідної ролі держави в питанні соціальної підтримки населення; (б) соціальне партнерство в її наданні; (в) багатоманітність форм і видів соціальної підтримки; (г) комплексність останньої; (д) загальність права на таку підтримку; (е) її гарантованість і широка доступність; (є) оперативність надання соціальної підтримки; (ж) пріоритетність її надання найбільш уразливим категоріям населення (матерям, дітям, особам похилого віку, інвалідам, біженцям, працівникам-мігрантам, особам, звільненим після відбуття покарання або примусового лікування, особам, постраждалим внаслідок стихійного лиха, катастроф тощо); (з) добровільність соціальної підтримки; (и) її гуманність; (і) урахування індивідуальної потреби в соціальній підтримці; (ї) реалістичність, тобто відповідність соціальної підтримки рівню соціально-економічного розвитку країни; (й) єдність вимог до системи соціальної підтримки на території держави; (к) довіра населення до надавачів соціальної підтримки й відповідальність останніх при невиконанні взятих на себе зобов'язань.

20. З метою якнайповнішої реалізації міжнародно-правових стандартів соціальної підтримки державна політика повинна мати в перспективі такі основні цілі: (а) сприяння забезпеченню рівних можливостей для всіх членів суспільства, спрямоване на зміцнення соціальної єдності й недопущення соціальної ізоляції; (б) забезпечення можливості вести гідне, належне життя; (в) сприяння громадянам у подоланні складних життєвих ситуацій або мінімізація їх негативних наслідків; (г) створення системи моніторингу й оцінювання якості соціальних послуг, що надаються; (д) створення умов для можливості самостійного вирішення громадянами виникаючих проблем; (е) запобігання виникненню тяжких життєвих ситуацій; (є) забезпечення розвитку системи надання соціальної підтримки. Указані цілі можуть бути досягнуті за рахунок комплексу законодавчих, політичних, економічних, соціальних та інших гарантій.

21. Під принципами соціальної підтримки треба розуміти об'єктивно зумовлені первинні універсальні відправні ідеї цієї організаційно-правової форми соціального забезпечення, що визначають її суть, зміст, закономірності й

особливості, віддзеркалюють основні підходи до правового регулювання відносин у цій царині й визначають загальну спрямованість його розвитку. Принципи соціальної підтримки становлять внутрішні підвалини відповідного інституту, а правові норми, що їм відповідають, – зовнішнє вираження суті останнього. На фоні внесення частих змін до соціального законодавства стабільність цих принципів є запорукою ефективного забезпечення найповнішої реалізації прав людини в соціальній сфері. Усі нормативні-правові акти, що утворюють систему джерел у царині соціальної підтримки, повинні логічно випливати зі змісту принципів і точно їм відповідати.

Система принципів соціальної підтримки повинна безпосередньо виходити з мети і функцій цієї організаційно-правової форми соціального забезпечення й охоплювати: загальність, гуманність підтримки, поважливе ставлення до осіб, які її отримують, законність, доступність, справедливість і рівність в отриманні такої підтримки, її добровільність, адресність, своєчасність і комплексність, конфіденційність інформації особистого характеру щодо отримувача соціальної підтримки, залучення отримувача послуг до розв'язання власних проблем, пріоритетність попередження виникнення складних життєвих обставин, відповідальність за надану соціальну підтримку.

22. Стратегічним пріоритетом соціальної політики держави, спрямованої на конституційно гарантовану підтримку громадян, які перебувають у складній життєвій ситуації, є поступальний розвиток системи соціальної підтримки. І це справедливо, бо надання якісних соціальних послуг не лише задовольняє фізичні, соціальні й культурні потреби окремої людини, а й сприяє формуванню і збереженню духовних цінностей у суспільстві. Однак як у цілому в країні, так і в окремих її адміністративно-територіальних одиницях спостерігається стійке зростання потреби населення в соціальній підтримці.

З метою створення умов для всесторонньої реалізації конституційного права громадян на соціальний захист, підвищення рівня доступності соціальної підтримки та її якості, запровадження ефективних механізмів управління відповідною системою й оптимізації фінансово-матеріальних та організаційних ресурсів для вирішення проблем соціальної підтримки населення слід розробити й затвердити Кодекс соціального обслуговування населення України. Це, на нашу думку, зумовлено потребами суспільного розвитку й надасть можливість поліпшити нормативно-правове впорядкування відповідної категорії суспільних відносин, скасує неефективні й застарілі норми, попередить множинність і дублювання законодавчих актів у цій царині, підвищить взаємопогодженість окремих їх положень, створить ефективні способи і процедури заповнення юридичних прогалів й усунення колізій, значно полегшить процес правозастосування і, врешті-решт, підвищить рівень реалізації права громадян на соціальний захист.

Наводиться структура й формулюються пропозиції щодо змістовного наповнення Кодексу соціального обслуговування населення України.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Шумна Л.П. Право на соціальну підтримку і гарантії його реалізації в умовах ринкової економіки: моногр. / Л. П. Шумна. – Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2014. – 380 с.

Наукові статті у фахових виданнях

1. Шумна Л. П. До питання правовідносин у сфері соціального обслуговування / Л. П. Шумна // Актуал. пробл. права: теорія і практика: зб. наук. пр. / за ред. Л.І. Лазор. – Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2011. – №21. – С. 599-605.

2. Шумна Л. П. До проблеми принципів інституту соціального обслуговування / Л. П. Шумна // Вісн. Акад. прав. наук України: зб. наук. пр. / редкол.: В.Я. Тацій та ін. – Х.: Право. – №3(36). – С. 197-205.

3. Шумна Л. П. До питання юридичних гарантій права громадян на соціальне обслуговування / Л. П. Шумна // Актуал. пробл. права: теорія і практика: зб. наук. пр. / за ред. Л.І. Лазор. – Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2011. – №22. – С. 590-599.

4. Шумна Л. П. Соціальні послуги: спроба визначити правову природу / Л. П. Шумна // Держава і право: зб. наук. пр.: Юрид. і політ. науки. – К.: ІДП ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. – Вип. 54. – С. 284-288.

5. Шумна Л. П. До питання правового регулювання соціальних пільг в Україні / Л. П. Шумна // Держ. буд-во та місц. самоврядування: зб. наук. пр. / редкол.: Ю.П. Битяк та ін. – Х.: Право, 2011. – Вип. 22. – С. 236-246.

6. Шумна Л. П. Принципи соціального обслуговування / Л. П. Шумна // Вісн. Одес. нац. ун-ту. – 2011. – Т. 16. – Вип. 15: Правознавство. – С. 155-159.

7. Шумна Л. П. Соціальна справедливість як один із основних принципів надання соціальних послуг / Л. П. Шумна // Актуал. пробл. політики: зб. наук. пр. / гол. ред. С.В. Ківалов; відп. за вип. Л.І. Кормич. – О.: Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.»; Південноукр. центр гендерних проблем, 2012. – Вип. 45. – С. 37-42.

8. Шумна Л. П. Соціальні пільги: сучасний стан і перспективи існування / Л. П. Шумна // Актуал. пробл. права: теорія і практика: зб. наук. пр. / за ред. Л.І. Лазор. – Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2012. – №23. – С. 577-582.

9. Шумна Л. П. Поняття та види соціальної підтримки / Л. П. Шумна // Актуал. пробл. держави і права: зб. наук. пр. / редкол. С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін.; відп. за вип. В.М. Дрьомін. – О.: Юрид. літ., 2012. – Вип. 63 – С. 433-440.

10. Шумна Л. П. Окремі питання державної політики у сфері житлово-комунальних послуг / Л. П. Шумна // Актуальні проблеми права: теорія і практика: зб. наук. пр. / за ред. Л.І. Лазор. – Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2012. – №24. – С. 553-559.

11. Шумна Л. П. Соціальний захист осіб, які утримуються в будинках-інтернатах / Л. П. Шумна // зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г.С. Сковороди. «Право». – 2012. – Вип. 18. – С. 73-79.

12. Шумна Л. П. Щодо можливості обмеження права на соціальні послуги як складової соціального захисту населення України / Л. П. Шумна // Актуал. пробл. права: теорія і практика: зб. наук. пр. / за ред. Л.І. Лазор. – Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2012. – №25. – С. 581-588.

13. Шумна Л. П. До питання соціального захисту осіб, які утримуються в будинках-інтернатах / Л. П. Шумна // Право та держ. управління: зб. наук. пр. – 2012. – №4(9). – С. 60-64.

14. Шумна Л. П. Система державних соціальних гарантій в Україні / Л. П. Шумна // Актуал. пробл. політики: зб. наук. пр. / гол. ред. С.В. Ківалов. – О.: Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.»; Південноукр. центр гендерних проблем, 2012. – Спец. вип. – С. 110-117.

15. Шумна Л. П. Соціальне обслуговування: міжнародно-правові стандарти Організації Об'єднаних Націй / Л. П. Шумна // Актуал. пробл. права: теорія і практика: зб. наук. пр. / за ред. Л.І. Лазор. – Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2013. – №26. – С. 606-612.

16. Шумна Л. П. Соціальне обслуговування: загальновізнані міжнародні стандарти / Л. П. Шумна // Право та держ. управління: зб. наук. пр. – 2013. – №1 (10). – С. 56-59.

17. Шумная Л. П. Проблемы правового регулирования социального обеспечения в Украине / Л. П. Шумная // Закон и жизнь: Междунар. науч.-практ. правовой журн. – Кишинев: Изд-во SRL «Cetatea de Sus», 2013. – №12. – С. 196-198.

18. Шумная Л. П. Правовые основы социального обеспечения и социального обслуживания в современных условиях / Л. П. Шумная // Журн. науч. публикаций аспирантов и докторантов: ежемесячное науч. издание / под ред. В.В. Иванова. – Курск: Редакция журн. науч. публикаций аспирантов и докторантов, 2013. – С. 86-89.

19. Шумная Л. П. Актуальные вопросы реформы системы социальной поддержки / Л. П. Шумная // Закон и жизнь: Междунар. науч.-практ. правовой журн. – Кишинев: Изд-во SRL «Cetatea de Sus», 2014 – С. 205-208.

20. Шумная Л. П. К вопросу об основной цели социальной поддержки / Л. П. Шумная // Журн. науч. публикаций аспирантов и докторантов: ежемесячное науч. издание / под ред. В.В. Иванова. – Курск: Редакция журн. науч. публикаций аспирантов и докторантов, 2014. – С. 64-68.

21. Шумная Л. П. К вопросу о юридической природе социальной поддержки / Л. П. Шумная // Закон и жизнь: Междунар. науч.-практ. правовой журн. – Кишинев: Изд-во SRL «Cetatea de Sus», 2014. – С. 238-241.

22. Шумна Л. П. Організаційно-правові форми соціального забезпечення / Л. П. Шумна // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. – Серія «Право». – Ужгород: Гельветика, 2014. – Вип. 24. – Т. 2. – С. 205-208.

Тези наукових доповідей і повідомлень

1. Шумна Л. П. До питання функцій соціального обслуговування / Л. П. Шумна // Актуальні проблеми регулювання відносин у сфері праці і соціального забезпечення: тези доповідей та наук. повідомлень учасн. III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 7-8 жовтня 2011 р.) / за ред. В.В. Жернакова. – Х.: Кроссруд, 2011. – С. 486-489.

2. Шумна Л. П. Щодо видів соціальної підтримки за законодавством України / Л. П. Шумна // Проект Інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері: матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 червня 2011 р.) / ред. кол.: С.М. Прилипко, Ю.Є. Атаманова, Д.В. Задихайло. – Х.: Вид-во ФІНН, 2011. – С. 352-355.

3. Шумна Л. П. Юридичні гарантії права громадян на соціальне обслуговування / Л. П. Шумна // Актуальні проблеми надання юридичної допомоги в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21-22 січня 2011 р.). – Х.: Вид-во ФІНН, 2011. – С. 53-55.

4. Шумна Л. П. Соціальна справедливість як принцип надання соціальних послуг: новітній підхід / Л. П. Шумна // Шляхи формування національної інноваційної системи та удосконалення інноваційного законодавства: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 листопада 2011 р.) / редкол.: С.М. Прилипко, Ю.Є. Атаманова, Д.В. Задихайло. – Х.: НДІ ПЗІР, 2011. – С. 164-168.

5. Шумна Л. П. Правовідносини у сфері соціального обслуговування / Л. П. Шумна // Правове життя сучасної України: матер. міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (м. Одеса, 20-21 квітня 2012 р.). – Т. 3 / відп. за вип. В.М. Др'омін; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – О.: Фенікс, 2012. – С. 316, 317.

6. Шумна Л. П. Щодо видів і змісту функцій соціального обслуговування / Л. П. Шумна // Трудове право в контексті розбудови громадянського суспільства: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Путивль, 14-16 червня 2012 р.) ; за ред. В.С. Венедіктова. – Путивль: Укр. асоц. фахівців труд. права; Сумський нац. аграр. ун-т; Путивльський коледж Сумського нац. аграр. ун-ту, 2012. – С. 267-270.

7. Шумна Л. П. Особи, які утримуються в будинках-інтернатах: питання соціального захисту / Л. П. Шумна // Розвиток законодавства про працю і соціальне забезпечення: здобутки і проблеми: тези доповідей та наук. повідомлень учасн. IV міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5-6 жовтня 2012 р.) / за ред. В.В. Жернакова. – Х.: Право, 2012. – С. 445-448.

8. Шумна Л. П. До питання соціального захисту окремих категорій осіб / Л. П. Шумна // Актуальні проблеми трудового права та права соціального забезпечення: тези доповідей наук.-практ. «круглого столу» (21 листопада 2012 р.) / за ред. В.М. Огаренка та ін. – Запоріжжя: КПУ, 2012. – С. 44-48.

9. Шумна Л. П. Обмеження права на соціальні послуги / Л. П. Шумна // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права: матер. міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 30 листопада 2012 р.) – Т. 1 / відп. за вип. В.М. Др'омін; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – О.: Фенікс, 2012. – С. 614-616.

10. Шумна Л. П. Соціальна справедливість як принцип надання соціальних послуг: новітній підхід / Л. П. Шумна // Актуальні питання інтелектуальної власності та інноваційного розвитку: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15-16 листопада 2012 р.) / редкол.: С.М. Прилипко, Ю.Є. Атаманова, К.В. Єфремова. – Х.: НДІ ПЗІР, 2012. – С. 271-275.

11. Шумна Л. П. Види соціального обслуговування громадян України / Л. П. Шумна // Правове забезпечення соціальної сфери: зб. матер. IV міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених / за заг. ред. Г.І. Чанишевої. – Одеса: Фенікс, 2013. – С. 476-479.

12. Шумна Л. П. Правові стандарти Організації Об'єднаних Націй у сфері соціального обслуговування / Л. П. Шумна // Трудове законодавство: шляхи реформування: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12 квітня 2013 р.) / за заг. ред. К.Ю. Мельника / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Х.: ХНУВСМ, 2013. – С. 334-338.

13. Шумна Л. П. Суть і значення свободи праці – основоположного принципу правового регулювання трудових відносин / Л. П. Шумна // Захист прав людини – європейський вимір України: матер. міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 10-річчю УАФТП (м. Севастополь, 6-9 червня 2013 р.) / за ред. В.С. Венедіктова. – Севастополь: Укр. асоц. фахівців труд. права, Севастопольський ін-т банківської справи Укр. акад. банківської справи НБУ, 2013. – С. 300-303.

14. Шумна Л. П. Житлово-комунальні послуги: окремі питання соціального захисту малозабезпеченого населення / Л. П. Шумна // Правові засоби забезпечення та захисту прав людини: вітчизняний та зарубіжний досвід: матер. IX міжнар. наук.-практ. конф. науковців, викладачів, аспірантів. – Кн. 4. (м. Луганськ, 10-11 квітня 2013 р.) / за ред. Л.І. Лазор. – Луганськ: СПД Резніков В.С., 2013. – С. 213-216.

15. Шумна Л. Актуальні питання правового регулювання соціальних пільг в Україні / Л.П. Шумна // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матер. XVIII регіон. наук.-практ. конф. (м. Львів, 26-27 січня 2012 р.). – Л.: Юрид. фак. Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2012. – С. 276, 277.

16. Шумна Л.П. До проблеми принципів соціального обслуговування / Л.П. Шумна // Протиправна поведінка: погляд крізь призму юридичної науки: матер. I Всеукр. наук.-практ. конф. / за заг. ред. І.Г. Богатирьова. – Ніжин: Вид. ПП Лисенко, 2012. – С. 184-186.

АНОТАЦІЯ

Шумна Л.П. Соціальна підтримка як організаційно-правова форма соціального забезпечення. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти та науки України. – Харків, 2014.

Дисертацію присвячено дослідженню теоретичних і практичних проблем соціальної підтримки як однієї з основних організаційно-правових форм соціального забезпечення, розкритих з позицій діалектичного розвитку соціальної держави, в якому окреслені сучасні тенденції розвитку правового регламентування цієї сфери як в Україні, так і в зарубіжних державах, а також напрацьовані інноваційні шляхи вдосконалення національного законодавства.

Соціальна підтримка розглянута як організаційно-правова форма соціального забезпечення, що полягає в повному або частковому поновленні у фізичних осіб або окремих соціальних груп, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, здатності піклуватися про своє особисте життя і брати участь у житті суспільному шляхом безоплатного надання соціальних послуг і матеріальної допомоги іншим у передбачених законодавством формах.

Система принципів соціальної підтримки в Україні безпосередньо виходить з мети і функцій цієї організаційно-правової форми соціального забезпечення й охоплює: загальність і гуманність підтримки, поважливе ставлення до осіб, які її отримують, законність, доступність, справедливість і рівність в отриманні соціальної підтримки, її добровільність, адресність, своєчасність і комплексність, конфіденційність інформації особистого характеру щодо отримувача такої підтримки, залучення отримувача послуг до розв'язання власних проблем, пріоритетність попередження виникнення складних життєвих обставин, відповідальність за надану соціальну підтримку.

З метою створення умов для всесторонньої реалізації конституційного права громадян на соціальний захист, підвищення рівня доступності соціальної підтримки та її якості, запровадження ефективних механізмів управління відповідною системою й оптимізації фінансово-матеріальних та організаційних ресурсів для вирішення проблем соціальної підтримки населення слід розробити і прийняти Кодекс соціального обслуговування населення України. Окреслено структуру і сформульовані пропозиції щодо змістовного наповнення цього законодавчого акта.

Ключові слова: соціальна держава, соціальні функції, соціальна політика, соціальне забезпечення, організаційно-правові форми соціального забезпечення, соціальна підтримка, соціальна пільги, функції соціальної підтримки, складні життєві обставини, принципи соціальної підтримки, міжнародно-правові стандарти соціальної підтримки

АННОТАЦІЯ

Шумная Л. П. Социальная поддержка как организационно-правовая форма социального обеспечения. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.05 – трудовое право; право социального обеспечения / Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины. – Харьков, 2014.

Диссертация посвящена исследованию теоретических и практических проблем социальной поддержки как одной из основных организационно-правовых форм социального обеспечения, раскрытых с позиций диалектического развития социального государства, в котором очерчены современные тенденции развития правовой регламентации этой сферы как в Украине, так и в мире, а также наработаны инновационные пути совершенствования национального законодательства.

Социальная поддержка рассмотрена как организационно-правовая форма социального обеспечения, заключающаяся в полном или частичном возобновлении у физических лиц либо отдельных социальных групп, которые находятся в сложных жизненных обстоятельствах и не могут самостоятельно их преодолеть, способности заботиться о своей личной жизни и участвовать в жизни общественной путем безвозмездного предоставления социальных услуг и материальной помощи другим в предусмотренных законодательством формах.

Функции социальной поддержки классифицированы на (а) сущностно-деятельностные (защитная, экономическая, реабилитационная, адаптационная) и (б) предупредительно-гуманистические (идеологическая, профилактическая, патронажная).

Выявлено, что к основным международно-правовым стандартам социальной поддержки относятся: (а) признание ведущей роли государства в вопросе социальной поддержки населения; (б) социальное партнерство в ее предоставлении; (в) многообразие форм и видов социальной поддержки; (г) комплексность последней; (д) всеобщность права на такую поддержку; (е) ее гарантированность и широкая доступность; (ж) оперативность предоставления социальной поддержки; (з) приоритетность ее предоставления наиболее уязвимым категориям населения (матерям, детям, пожилым людям, инвалидам, беженцам, работникам-мигрантам, лицам, уволенным после отбытия наказания или принудительного лечения, пострадавшим в результате стихийных бедствий или катастроф); (и) добровольность социальной поддержки; (к) ее гуманность; (л) учет индивидуальной потребности в социальной поддержке; (м) реалистичность, т.е. соответствие социальной поддержки уровню социально-экономического развития страны; (н) единство требований к системе социальной поддержки на территории государства; (о) доверие населения к поставщикам социальной поддержки и ответственность последних при невыполнении взятых на себя обязательств.

Система принципов социальной поддержки в Украине непосредственно исходит из цели и функций этой организационно-правовой формы социального обеспечения и охватывает: всеобщность и гуманность поддержки, уважительное отношение к лицам, ее получающим, законность, доступность, справедливость и равенство в получении такой поддержки, добровольность, адресность, своевременность и комплексность, конфиденциальность информации личного характера о получателе социальной поддержки, привлечение получателя услуг к разрешению собственных проблем, приоритетность предупреждения возникновения сложных жизненных обстоятельств, ответственность за предоставленную социальную поддержку.

С целью создания условий для всесторонней реализации конституционного права граждан на социальную защиту, на повышение уровня доступности социальной поддержки и его качества, на внедрение эффективных механизмов управления соответствующей системой и оптимизацию финансово-материальных и организационных ресурсов для разрешения проблем социальной поддержки населения следует разработать и принять Кодекс социального обслуживания населения Украины. Обозначено структуру и сформулированы предложения по содержательному наполнению этого законодательного акта.

Ключевые слова: социальное государство, социальные функции, социальная политика, социальное обеспечение, организационно-правовые формы социального обеспечения, социальная поддержка, социальная льготы, функции социальной поддержки, сложные жизненные обстоятельства, принципы социальной поддержки, международно-правовые стандарты социальной поддержки.

SUMMARY

Shumna L. Social support as organizational and legal form of social service. – *As manuscript.*

Dissertation for the degree of Doctor of Law in the speciality 12.00.05 – Employment Law; Law; Social Security / Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2014.

The dissertation deals with the theoretical and practical problems of social support as one of the main organizational and legal forms of social security viewed from positions of dialectical development of the social state, which defines current development trends of legal regulation in this field both in Ukraine and in the world as well as the worked out innovative ways of improvement of the national legislation.

Social support is viewed as an organizational legal form of social security which consists in full or partial recovering the ability of persons or particular social groups being in difficult life circumstances and unable to overcome them on one's own to take care of one's personal life and take part in public activities by the provision of free social services and material assistance in forms stipulated by law.

The social support policy in Ukraine proceeds from by the goal and functions of this organizational and legal form of social security and is characterized by: generality; humanity and respect for persons receiving social support; lawfulness; availability; justice; equality in receiving social support; voluntariness; addressness; timeliness; integrated approach; confidentiality of personal information concerning the recipient of social support; involvement of the recipient of services in solving of his or her problems; priority of prevention of difficult life circumstances; responsibility for the provided social support.

For the creation of favorable conditions for comprehensive exercise of the citizens' constitutional right for social protection, raising the level of social support availability and quality, implementation of effective mechanisms for the relevant system management and optimization of financial and material as well as organizational resources for solving problems of social support of population it is

necessary to elaborate and adopt the Code of Social Security of the population of Ukraine. The structure and proposals for the contents of this legislative act has been defined.

Key words: social state, social functions, social policy, social security, organizational and legal forms of social security, social support, social benefits, social support functions, difficult life circumstances, social support principles, international legal standards for social support.

Відповідальний за випуск
доктор юридичних наук, професор Прилипко С. М.

Підписано до друку 06.11.2014 р. Формат 60x90 1/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Ум. друк. арк. 1,9. Тираж 100 прим. Зам № 299.